

De hoofdpijnen, hare spoedige leniging en volkomene genezing. Een hulpboekje voor allen, die aan aanvallen van hoofdpijn lijden / Vierde ... uitgave van W.H. Winchenbach. Uit het Hoogduitsch vertaald door T.G.E. Bavink.

Contributors

Huergelmer, 1752-1814.
Winchenbach, W. H.
Bavink, T. G. E.

Publication/Creation

Groningen : Oomkens, 1839.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/drkwqm2d>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

**wellcome
collection**

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

1839.11.39

**DE HOOFDPIJNEN,
HARE SPOEDIGE LENIGING**

EN

VOLKOMENE GENEZING.

EEN HULPBOEKJE

**AAN ALLEN, DIE AAN AANVALLEN VAN
HOOFDPIJN LIJDEN.**

DOOR

J. T. E. ALBRECHT,

Med. Doct. en Practizerend Geneesheer te Hamburg.

~~~~~

**VIERDE, VERMEERDERDE EN MET EENIGE NIEUWE HULP-
MIDDELEN EN AANMERKINGEN VERRIJKTE UITGAVE**

VAN

DR. W. H. WINCHENBACH,

Praktisch Geneesheer, enz.

Uit het Hoogduitsch vertaald

DOOR

TH. G. ENTRUP BAVINK.

Apotheker.

f 1-00.

10549/B

IV. Q. 293

~~W. P. 205~~

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Wellcome Library

4260

DE HOOFDPIJNEN ,
HARE SPOEDIGE LENIGING
EN
VOLKOMENE GENEZING.

EEN HULPBOEKJE
VOOR ALLEN, DIE AAN AANVALLEN VAN
HOOFDPIJN LIJDEN.

DOOR
J. T. E. ALBRECHT,
MED. DOCT. EN PRAKTIZEREND GENEESHEER TE HAMBURG.

~~~~~
VIERDE, VERMEERDERDE EN MET EENIGE NIEUWE HULPMIDDE-
LEN EN AANMERKINGEN VERRIJKTE UITGAVE

VAN
Dr. W. H. WINCHENBACH,
PRAKTISCH GENEESHEER, ENZ.

Uit het Hoogduitsch vertaald

DOOR
TH. G. ENTRUP BAVINK,
Apotheker.

TE GRONINGEN, BIJ
J. OOMKENS.
1839.

DR. HOOVER'S

RESEARCHES

ON THE

PHYSIOLOGY

OF THE

HEART

J. H. HOOVER

AND NOT BY THE AUTHOR

PHYSIOLOGICAL

PHYSIOLOGICAL

RESEARCHES

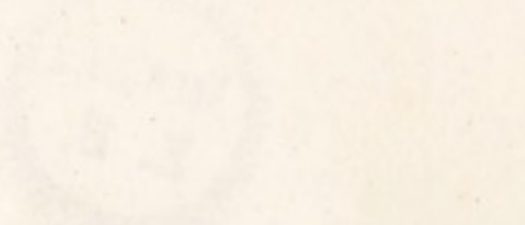
ON THE

PHYSIOLOGY

OF THE

J. HOOVER

1888

VOORREDE.

De aanvragen ter genezing van de hoofdpijnen, welke men mij schier dagelijks doet, hoe men dezelve behandelen moet, en zich daarvan bevrijden kan, zijn de redenen, dat ik dit kleine hulpboekje tegen hoofdpijnen heb opgesteld.

Deels ben ik niet in staat, ieder', zonder behoorlijke onderzoeking, eene juiste geneeswijze terstond aan de hand te geven; deels kan ik den tijd niet aanwenden dezelve zoo naauwkeurig te onderzoeken als vereischt wordt, om een denkbeeld der ziekte, in bijzonderheden, en in eenen meer bepaalden zin te verkrijgen.

Door dit werkje nu ziet zich een ieder, ten minste voor een groot gedeelte, in staat gesteld, om over zijne ziekte zelf te kunnen oordeelen, althans om zijnen geneesheer eene meer naauwkeurige beschrijving daarvan te kunnen geven.

Ik heb er mij bijzonder op toelegd, alles zoo duidelijk en bevattelijk, als het zich slechts doen liet, ter neder te stellen. Natuurlijk, zeer populair, voor het algemeen begrijpelijk, en niet kunstmatig, nog

minder geleerd moest dit geschrift volgens het mij voorgestelde doel zijn. Ik bemin mijne medemenschen, en wil hen gaarne helpen en van dienst zijn daár, waar ik zulks slechts eenigzins kan, en zoo veel dit in mijn vermogen is. Ik ben niet onfeilbaar, maar zeg echter niets, waarvan ik niet overtuigd ben. Onderrigtingen neem ik gaarne aan, wij leeren nimmer uit.

Het hoofd is het belangrijkste deel van ons ligchaam. Het bevat het eerste centraalorgaan van ons aanzijn, van ons leven en van onze bewegingen. Van hetzelfde gaat elk gevoel uit; want van deszelfs inhoudende hersenen nemen alle zenuwen derzelve aanvang.

In het hoofd vormen zich de zintuigen. Met het hoofd verbinden zich deszelfs organen; oogen, ooren, neus, mond geven in den omvang van het hoofd het vermogen om te zien, te hooren, te ruiken, te smaken, en het is nog eene groote onopgeloste vraag, of niet het gevoel van het geheele ligchaam, zelfs in de toppen der vingers, niet enkel in het hoofd wordt gevoeld, en het gevoel in de andere deelen slechts schijnbaar is. Want na eene verwarring, voornamelijk der kleine hersenen, waaruit de zenuwen ontspringen, houdt immers elk gevoel op, zelfs in de buitenste en meest verwijderde deelen.

Wie zoude dan, na deze overtuiging, niet ernstig bezorgd zijn, om ook het geringste letsel van dit zoo gewigtig gedeelte van zich zelven te verwijderen? en wie zoude zich niet alle moeite geven, de oorzaak van zijne hoofdpijn te ontdekken?

Wie zoude zich niet van elke, zelfs van geliefkoosde bezigheden onttrekken, wanneer hij deze oorzaken gevonden heeft?

Zoo zal de geleerde het te veel nadenken, de wellusteling het genot, de zwelger zijne overdaad, de speler zijne groene tafels, de maagd den dansbodem en het te veel ontblooten van haar ligchaam vermijden, en de ijdelheid ontzeggen, wanneer zij weten, dat dit een en ander de grond is tot hoofdpijn, welke ontevredenheid in het leven bij hen te weeg brengt.

Mogt het de wil der Voorzienigheid zijn, dat mijn doel worde bereikt, en velen van dat lastige euvel bevrijd mogen worden, dan is mijn wensch in dezen vervuld.

VOORREDE

VOOR DE DERDE UITGAVE.

Het getal dergenen, welke, na het lezen van dit boekje, in den tijd dat de eerste en de tweede oplage uitverkocht is, zich, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk, aan mij gewend hebben, om hulp en raad van mij te bekomen, is niet gering. Hoe streekend dit voor mijn hart geweest is, kunnen ook mijne nieuwe lezers beseffen.

Ik heb ook nog vele nieuwere waarnemingen en ervaringen over den aard en de geneeswijze der hoofdpijnen verkregen, en wat ik hiervan voor het populaire weten noodzakelijk en geschikt oordeelde, heb ik op de plaatsen, alwaar het behoorde, mede ingevlochten. Ik ben derhalve van meening, dat ik in menigerlei opzigt, door deze derde uitgaaf, een nog uitgebreider nut kan stichten.

In dezelfde verhouding als zich de ondervindingen van den geneesheer uitbreiden, breiden zich ook zijne kundigheden uit, en wanneer hij nu van het grondbeginsel uitgaat, dat zoo vele veranderingen, als

het uitwendige van het menschelijk ligchaam ondergaat, ook de werkingen in het inwendige van het ligchaam zich even zoo veel zullen veranderen, dan zal hij steeds er op gevat zijn nieuwe ziekten te vinden, welke nieuwe middelen tegengesteld moeten worden. Zijn geest heeft hier een uitgebreid veld, en hij is — wanneer hij kracht genoeg tot voordragen bezit — verpligt, voor de nakomelingschap mede te werken.

117

De zoo menigvuldige navragen naar het onderhavig geschrift (hetwelk toch voorzeker een bewijs van deszelfs nuttigheid en algemeene bruikbaarheid is) hebben den uitgever bewogen, om ook deze vierde nageziene vermeerderde en verbeterde druk te bewerken, en geeft hij thans dit geschrift aan het niet geneeskundig publiek, met den wensch des herzieners, dat hetzelve aan het doel beantwoorde, althans even nuttig zijn en blijven moge als deszelfs voorgangers.

VOORBERIGT

VAN DEN VERTALER.

Welke smartelijke aandoening des ligchaams is wel zoo algemeen en over welke wordt onder alle standen der maatschappij zoo zeer geklaagd, als over die van het hoofd? welke pijn wordt zoo weinig geteld, zoo gering geschat, en is evenwel toch zoo lastig en hinderlijk, ja zoo ondragelijk niet zelden, als de hoofdpijn? Hoofdpijn wordt — denkelijk ter oorzake, dat dezelve in vele gevallen snel en op eens opkomt, maar gelukkig ook dikwijls slechts van korten duur is — óften eenenmale verwaarloosd, óf slechts door verkeerde en ondoelmatige huismiddelen behandeld; maar niet zelden ontnemt deze knellende pijn, waar zij aanhoudender en heviger woedt, den daarmede geteisterd wordenden mensch geheel en al den lust tot het leven; en gewis is het getal der genen slechts gering, die niet reeds in meerdere of mindere mate het lastige dezer hoogst onaangename kwaal ondervonden hebben. Uit een en ander vloeit als van zelve het groote nut voort, hetwelk een hulpboekje tegen hoofdpijn, waardoor

men zich zelven kan helpen en zich van eenen zoo onwelkomen en onaangenaamen gast kan ontdoen, aanbiedt.

Toen mij nu dit geneeskundig populair geschreven boekje onder de oogen kwam, en ik het doorgelezen had, oordeelde ik het zeer geschikt en juist aan het doel beantwoordende, om ook in ons *Vaderland* als een algemeen kulpboekje tegen deze nare kwaal te dienen, en een mijner geachtste vrienden, een zeer bekwaam geneesheer, wien ik het te lezen gaf, met het verzoek, mij zijne meening over hetzelfde te willen mededeelen, was van het zelfde oordeel.

Hierom vatte ik het plan op, dit boekje in onze moedertaal over te brengen, en ik kan opregt en gemoedelijk verzekeren, dat de zucht, mijnen landgenooten, bepaaldelijk hun, die veel met hoofdpijn gekweld zijn, van nut te wezen, mij mede tot de vertaling van hetzelfde bewogen heeft.

Ik heb hier niets meer bij te voegen, dan dat de weinige aanmerkingen, met S. geteekend, uit het gebied der geneeskundige ervaring van den bovenvermelden geneesheer zijn, en dat de beoordeelaar het doel van het werkje onder het oog gelieve te houden, en niet meer van hetzelfde verge, dan het is, dan het zijn moet: — een niet geneeskundig, een populair en toch systematisch behandeld geschrift, een boekje, waardoor men zelf de oorzaken zijner hoofdpijn op het spoor komen en in vele gevallen zich van dezelve zonder geneeskundige hulp bevrijden

kan, daar immers vele der daarmede geteisterd wordende personen geenene geneesheer over deze kwaal raadplegen, óf omdat zij hoofdpijn, hoe verkeerd dan ook, voor eene veel te geringe zaak beschouwen, óf omdat zij het om bijzondere redenen niet verkiezen te doen, óf omdat omstandigheden en betrekkingen het hun niet toelaten.

Mogt dit boekje in veler handen komen, en vele menschen, die aan hoofdpijn lijden, daarvan genezen en op deze wijze een uitgebreid nut stichten, dan is de wensch vervuld en het doel bereikt van

DEN VERTALER.

Groningen, 1838.

INHOUD.

EERSTE AFDEELING.

ALGEMEENE AANMERKINGEN OVER DE HOOFDPIJN.

EERSTE HOOFDSTUK.

*Waarom handelt men zoo ligt met de hoofdpijn ,
daar dezelve toch zoo gevoelig is?* bl. 1.

TWEEDE HOOFDSTUK.

*Over de pijnen in het algemeen, en over de hoofd-
pijnen in het bijzonder,* » 5.

DERDE HOOFDSTUK.

*Van de verdeeling der hoofdpijn in hare onder-
scheidene soorten,* » 10.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de verdeling der hoofdpijn, in betrekking tot de oorzaken van dezelve, bl. 15.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Van de onderscheidene soorten van hoofdpijnen, in betrekking tot derzelver verschillende pijnlijke aandoeningen, » 23.

TWEEDE AFDEELING.

VERBINDINGEN VAN HET GEVOEL DER HOOFDPIJNEN MET DE SOORTEN EN OORZAKEN VAN DEZELVE.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de hoofdpijnen uit overlading der vaten, door aandrang van het bloed naar het hoofd, bl. 29.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de slijm-hoofdpijn en derzelver verhoudingen in gevoel, zitplaats en oorzaken, » 33.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de vastzittende hoofdpijn en derzelver verhoudingen in gevoel, oorzaken en zitplaats, . . . » 35.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de krampachtige hoofdpijn of het hoofdkolijk,

en deszelfs verhouding in gevoel, zitplaats en oorzaken, bl. 37.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Van de bedwelmende hoofdpijn, en derzelver gevoel, zitplaats en oorzaken, » 40.

ZESDE HOOFDSTUK.

Van de arthritische (jichtige) hoofdpijn of de hoofdjicht, en derzelver verhouding in zitplaats, gevoel en oorzaken. » 42.

DERDE AFDEELING.

VAN DE GENEZING DER ONDERSCHIEDENE SOORTEN
VAN HOOFDPIJNEN, EN VAN DE HANDELWIJZE,
OM HET DAARHEEN TE BRENGEN, DAT DE-
ZELVE NIET WEDERKEEREN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de voormalige middelen tegen hoofdpijn, en van derzelver deugdelijkheid en nietigheid, . . bl. 45.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Nog iets over de genezing der hoofdpijn in het algemeen, » 48.

DERDE HOOFDSTUK.

Over de genezing der onderscheidene soorten van

<i>hoofdpijnen , na de ontdekking van derzelve oorzaken ,</i>	bl. 52.
A. Van de hoofdpijnen , waarbij het bloed naar het hoofd dringt ,	» 52.
B. Van de hoofdpijn , welke wij slijm-hoofd- pijn genoemd hebben ,	» 57.
C. Van de aanhoudende of zich vastgezet heb- bende hoofdpijn , en derzelve genezing ,	» 62.
D. Van de krampachtige hoofdpijn , en der- zelve genezing ,	» 65.
E. Van de genezing der jichtige hoofdpijn , .	» 68.
F. Van de genezing der hoofdpijn , door ve- nerisch gift ontstaan ,	» 71.
G. Van de genezing der bedwelmende hoofd- pijn ,	» 72.
H. Van de genezing der hoofdpijn , welke voor een gedeelte het gezicht aanhoudend inneemt en van daar naar het hoofd terug werkt ,	» 74.

VIERDE HOOFDSTUK.

<i>Van de te gebruikene middelen , wanneer men niet in staat is , bepaalde oorzaken van de hoofdpijn op te geven ,</i>	» 75.
--	-------

<i>(Latijnsche) Voorschriften der medicamenten, welke in dit werk opgegeven en aangeraden worden,</i>	bl. 79.
<i>Vertaling dezer Voorschriften,</i>	» 88.
<i>Voorschriften ter bereiding van eenige in dit werk, en niet in de Nederlandsche Apotheek voorkomende zamengestelde ingrediënten, ten dienste van Artsenijbereiders,</i>	» 97.

EERSTE AFDEELING.

ALGEMEENE AANMERKINGEN OVER DE HOOFDPIJN.

~~~~~

EERSTE HOOFDSTUK.

*Waarom handelt men zoo ligt met de hoofdpijn, daar
dezelve toch gevoelig is?*

§ 1.

De hoofdpijn, of de pijn in het hoofd is eene kwaal, waarover bijna algemeen geklaagd wordt; bijzonder heeft sedert eenigen tijd de schoone kunne deze ziekte (om mij zoo eens uit te drukken) als ware het in beslag genomen. Zeldzamer treft men dezelve bij het mannelijk geslacht aan; doch is zij somwijlen ook hier zeer hardnekkig.

Wij mogen niet vooronderstellen, dat dezelve eene nieuwe krankheid zij; dat zij nieuwe oorzaken hebbe. Onze oudste geneesheeren spreken van hoofdpijn, en zij geven daartegen middelen aan de hand. De oorzaken der hoofdpijn waren toenmaals dezelfde, welke zij thans zijn, en wordt dezelve tegenwoordig meer

gevoeld , dan voormaals , zoo is dit ten gevolge dat wij ons meer aan de aanleidende oorzaken daarvan blootstellen.

§ 2.

Het gaat met de hoofdpijn schier zoo als met de tandpijn. Zoo lang dezelve duurt , en een ondragelijk voorkomen heeft , neemt men elk aangeraden middel bij de hand , om weder van de lastige kwaal bevrijd te worden ; gebruikt alles door elkander , en baat een der aangewende middelen , of doet het de lieve natuur , welke immer de beste helpster is , en onder welke wij hier het *organisme* van den inwendigen mensch , met zijne kracht zich steeds te *reproduceren* of weder te herstellen , verstaan , zoo denkt men naderhand weinig meer aan de kwaal , welke ons geteisterd , maar ook reeds weder verlaten heeft. Men is verheugd , dat dezelve verdwenen is , en geeft zich de moeite niet , op den waren grond daarvan terug te komen , waaruit dezelve ontstaan was , en de oorzaken uit den weg te ruimen , die de vernieuwing derzelve bewerken kunnen.

§ 3.

Van hier zoo vele aanhoudende , terug keerende , eene soort van tijd houdende hoofdpijnen ; van hier de klagt , dat er geene middelen tegen hoofdpijn bestaan , en dat de kunst der geneesheeren daaraan schipbreuk lijdt ; van hier eindelijk zoo vele kwalen , welke van de hoofdpijn haren oorsprong ontleenen , als gevolgen der zwakheid , welke zij te weeg brengt ,

en die, helaas! dikwijls met doodelijke ziekten eindigen (1).

§ 4.

En dan het gebruik van zóó vele middelen, waarvan het eene op het andere aangewend wordt, waarvan de minsten doelmatig zijn, en die dikwijls zóó tegen elkander inwerken, dat zij reeds op zich zelve in staat zijn, door de *desorganisatie* des ligchaams erge ziekten te doen ontstaan (2).

Het hoofd is voorzeker het gewichtigste gedeelte onzes ligchaams. Het bevat het eerste *centraalorgaan*, de hersenen, welke door de natuur bij het kind in het moederlijf, of bij het zoogenoemde *Embryo* het eerst gevormd worden, en waarvan alle

---

(1) Zoo staat mij een voorval van een meisje van 18 jaren nog levendig voor den geest, dat, uitgezonderd eene aanhoudende, bij de geringste beweging zich vermeederende hoofdpijn, volkomen gezond was. Hiertegen geene geneeskundige hulp ingeroepen hebbende, stierf zij na verloop van eenige maanden plotselijk aan die ziekte. Na den dood vond ik de zijdelingsche hersenholtten met eene waterachtige vloeistof opgevuld. Het gering achten der hoofdpijn of het vooroordeel, dat daartegen de kunst niets vermag, was misschien de oorzaak van den vroegen dood dezer lijderes. S.

(2) Onwillekeurig herinneren wij ons hier de groote rij huismiddelen, waarmede het niet geneeskundig publiek tegen de hoofdpijn te velde trekt, en die gewoonlijk van A tot Z in eene opklimmende orde geheel ondoelmatig worden aangewend. Immers daar bijkans al deze middelen prikkelende en verhittende eigenschappen bezitten, en de hoofdpijn veelal uit volbloedigheid, plaatselijke ophooping van bloed naar de hersens, of van een consensueel overgebracht hersenlijden hare oorzaak heeft, kan het niet anders, of deze middelen moeten niet alleen geene verligting aanbrengen, maar, in de meeste gevallen, verergering ten gevolge hebben.

overige organen en deelen des menschelijken ligchaams uitgaan.

Derhalve zoude men dan toch wel billijkerwijze verplicht zijn, op datgene, wat dezelve buiten werkzaamheid stelt of stellen kan, naauwkeurig acht te geven, en elk middel, dat men wil gebruiken, om de hoofdpijn te verdrijven, behoorlijk te onderzoeken, en zich niet bloot te stellen aan het gevaar, door onwetendheid, uit eene kleine zaak, die men gemakkelijk verhelpen konde, eene grootere kwaal te doen ontstaan, welke ongeneeslijk zijn kan.

§ 5.

Ik heb dikwijls bij hoofdpijn de opmerking gehoord, dat dezelve na het wasschen met koud water gewis verging, en daardoor volkomen verdreven werd; maar even zoo dikwijls heeft men mij verzekerd, dat dezelve daarna wedergekeerd is, de perioden van terugkeering sneller op elkander gevolgd waren, en eindelijk het koud waterbad volstrekt geene hulp meer had verleend.

Het is nu wel zonneklaar, dat de eerste indruk, die door de aanwending van koud water voortgebracht wordt, de hoofdpijn wel eens wegnemen kan; maar de grond daarvan wordt daardoor niet steeds uitgerooid.

Een ander beweerde stijf en sterk, dat hij zich slechts onder eene pomp behoefde te plaatsen, en het ijskoude water op zijn hoofd te laten pompen, om de hoofdpijn terstond te verdrijven. Dengene echter, wien hij dezen raad gegeven had, konde

geene bevestiging hieromtrent geven; want eene be-
roerte had hem gedood, en hij sprak niet meer.

Zulke *heroïke* middelen, welker goede gevolgen slechts van eene goede *constitutie* des ligchaams, ook van de gewoonte gedeeltelijk afhangen, zijn steeds waagstukken, die men niet ondernemen moet (3).

TWEEDE HOOFDSTUK.

*Over de pijnen in het algemeen, en over de hoofdpijnen
in het bijzonder.*

§ 1.

De pijn ontstaat, wanneer het evenwigt der levens-
werking of levensverrigting opgeheven is, en wel voor-
namelijk in die deelen van het ligchaam, die met
vele gevoelzenuwen begaafd zijn. Hoe meer zich van

---

(3) Het zoude voorzeker een nadeel aanbren-
gende raad zijn, wanneer men iemand, die, door zonnehitte of hevige inspanning van zweet druipende, met pijn in het hoofd bevangen werd, alsdan het hoofd met ijskoud water wilde laten wasschen. Eerst na behoorlijke verkoeling zouden koele, geenszins echter ijskoude, omslagen van doeken, in water of in water en azijn nat gemaakt; zoo als ook zacht wasschen van het voorhoofd, de slapen en achter de ooren hiermede evenwel goede diensten kunnen doen. Een laauwarm voetbad hierbij te gebruiken, en rust en stilte zouden nog meer van een goed gevolg verzekeren.

deze zenuwen aanwezig bevinden, hoe sterker ook de gewaarwording van smart is.

Het geheel der gevoelzenuwen moet echter niet aangedaan zijn, anders ontstaat er eene dooding des gevoels, en de smart kan niet ondervonden worden.

Dit is b. v. het geval bij sterke koudevattingen, welke aan bevrozing grenzen, waarbij de pijn niet gevoelig, maar bedwelmend is. Aldus is het gelegen met elke plotselijk en snel opkomende vernietiging van het evenwigt der werkzaamheid in het ligchaam, als bij beroerten, verlammingen, enz.

§ 2.

Doch voelbaarder is de smart, wanneer slechts in enkele deelen de juiste verhouding der werkzaamheid ontbonden, en in de overige deelen het gevoel nog aanwezig is.

Derhalve is ook elke soort van pijn bij jonge personen gevoeliger, dan bij oude, en wel omdat deze nog de volle *irritabiliteit* (prikkelbaarheid) bezitten, welke bij gene reeds gebrekkig is.

§ 3.

Daar nu in het hoofd, het hoofdorgaan des gevoels, de zenuwen uit de hersens ontspringen, aangezien het meeste gevoel in dit gedeelte van ons ligchaam huisvest; daar de verbinding der ziel met het ligchaam, naar alle waarschijnlijkheid, hier geschiedt; ten bewijze waarvan men kan aanvoeren, dat ziekten en verwoestingen der hersenen verbijstering van het verstand of van de ziel, zoo men wil,

ten gevolge hebben: zoo is het ook gemakkelijk te begrijpen, dat juist eene wanorde in het evenwigt der werkzaamheid van het hoofd (4) ook de gevoeligste smart voortbrengen kan en moet (5).

§ 4.

Echter veroorzaakt niet enkele wanorde in het hoofd alléén hoofdpijn, maar ook dáárdóór, dat de zenuwen uit de hersenen zich door het geheele ligchaam verbreiden, en de uitwendige *mechanisch-chemische* of door gemoedsaandoening (*affecte*) te weeg gebragte prikkelbaarheid op de hersenen terug werkt, kunnen uit ieder deel van het ligchaam, bij aldaar voorhanden zijnde wanorde, hoofdpijn te weeg gebragt worden, hetwelk voornamelijk bij vrouwen met de ingewanden en de baarmoeder het geval is.

Op zijnen tijd meer daarvan.

§ 5.

Daar echter door hoofdpijn het voornaamste orgaan, het zenuworgaan n.l., het meest aangetast wordt, zoo is de medelijndheid der deelen van dit orgaan

---

(4) Derhalve der hersenen, en der hieruit voortlopende zenuwen.

(5) Het komt ons gewaagd voor, eene *materiële* verbinding der ziel met het ligchaam te stellen, en even zoo, om alleen de hersenen voor hare eigene werkplaats aan te nemen. De daadzaak, dat ziekten van de hersenen ziekten van het verstand ten gevolge hebben, komt ons voor die gevolgtrekking niet voldoende voor; daar men eveneens verstandsverbijstering vindt bij ziekten des onderbuiks en andere organen, en men van den anderen kant aanmerkelijke beleedigingen van de hersenen gevonden heeft, zonder krenking der verstandelijke vermogens.

schielijk voortgebracht, en aldus is het te verklaren, dat de pijn in het hoofd eene der gevoeligste pijnen, maar tevens ook eene zoo gevaarlijke wanorde in het ligchamelijk gestel is, dat, wanneer middelen of de natuur niet spoedig helpen, alle toevallen der ergste soort, ja, niet zelden zelfs, een snelle dood te vreezen is (6) (7).

Intusschen is het zeer goed, dat het inwendig ligchaam (8) steeds daartegen werkt, en het niet daartoe komen laat, wanneer hetzelve niet eene te sterke magt tegenover gesteld wordt, als b. v. bij *congestiën* van het bloed naar het hoofd, zoude een braakmiddel nadeelig zijn, hetwelk eene verscheuring der bloedvaten in het hoofd te weeg zoude kunnen brengen.

---

(6) Deze schrikwekkende voorspelling mag misschien alleen bij uitwendige kwetsuren der beenderen van het hoofd, hersenverbrijzeling, organische gebreken in de hersenen, enz. in aanmerking kunnen komen. Hysterische hoofdpijn, hoe schier ondragelijk dezelve ook zijn moge, en hoofdpijn, door ongeregelde spijsvertering en door bedwelming van geestigen drank ontstaan, enz. is toch niet hieronder begrepen.

(7) Een jongen van negen jaren viel van eene 10 voeten hooge zoldering, en bezeerde zich aan het hoofd. Sedert den val klaagde de lijder onophoudelijk over hoofdpijn, werd lusteloos, slaapziek, en verlamde eindelijk aan de benedenste *extremitäten*. Tien maanden na den val overleed de lijder aan teekenen van galzucht. Na den dood vond men een groot ettergezwel in de hersenen en overigens alle organen gezond. S.

(8) Hieronder is de levenskracht, of de innerlijke verrigting of werkzaamheid in den mensch, die het natuurlijk evenwigt der enkele deelen van het *organisme* en zijne werkzaamheden steeds te onderhouden heeft, te verstaan.

Wanneer wij echter aannemen, dat elke smart des ligchaams niet alleen door de plaatselijke wanorde, wier gevolg zij is, maar ook door de medelijdendheid aller zenuwen het ligchaam verzwakt; zoo volgt daaruit, dat elke hoofdpijn, die men aan zich zelve overlaat, en welker wederkeering men niet tracht te beletten, eindelijk tot eene algemeene verzwakking van het ligchaam medewerkt, en ziekten, uit zwakheid van hetzelfde, te weeg brengen moet.

Van daar komt het dan ook, dat alle aanhoudende en dikwijls terug keerende hoofdpijnen steeds met uitteren van het hoofd eindigen, wijl de werkzaamheid van hetzelfde aan het een of ander gedeelte, en gedeeltelijk van de ingewanden en de maag het eerst gestremd wordt, waardoor de geheele voeding en herstelling des ligchaams verloren gaat (9). Want aanhoudende pijnen, voornamelijk hoofdpijn, werken het eerst mede op de maag, en verderven den eetlust en de spijsvertering (10).

§ 6.

Eene vrouw bekwam telkens hoofdpijn, wanneer

---

(9) Hier is de hoofdpijn echter bloot als toeval (*sympton*) afhankelijk van gebreken in het onderlijf, van *hypochondrische* en *hysterische* geaardheid, enz.

(10) Een man van zestig jaren, van een melancholisch temperament, sedert 16 jaren aan eene bijkans onophoudelijke hoofdpijn, door belette circulatie in het systema ontstaande, lijdende, is echter, trots de vermagerende eigenschap der hoofdpijn, van eene gewone zwaarte tot boven de tweehonderd ponden gestegen. Hoe zwaar zoude deze grijsaard zonder hoofdpijn niet geworden zijn? S.

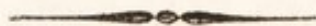
zij zich op eene plaats aan den bovenarm stiet of drukte. Zij voelde zelfs aan deze plaats een klein knoopachtig gewas, in het dikke van het vleesch.

Men beproefde bij volkomene gezondheid eenen druk op genoemde plaats, en de hoofdpijn volgde oogenblikkelijk.

Een geneesheer ried haar, om het knoopachtig gewas, hetwelk hoogst waarschijnlijk in de onmiddellijke nabijheid eener zenuw lag, uit te laten snijden.

Zij deed het, en hare hoofdpijn keerde niet weder terug.

Zoo kan menigmaal eene geringe zaak aanleiding tot groote onaangenaamheden geven, en, behoorlijk onderzocht, eene verdrietelijke zaak, eene erge kwaal door geringe middelen zich verwijderen laten.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de verdeeling der hoofdpijn, in hare onderscheidene soorten.

§ 1.

Voorloopig moet ik de aanmerking maken, dat tot de ziekte der hoofdpijn, zoo als tot alle ziekten van het ligchaam, twee verschillende oorzaken aanleiding kunnen geven, namelijk: eene verzwakte gesteldheid (*debiliteit*, zwakheid), of eene overmatige (over-

groote) sterkte ; dat wil zeggen , in het geval , zoodra de hoofdpijn uit den toestand van het geheele gestel voortvloeit.

Dat hier niet van hoofdpijn de rede is , welke als kenteeken van andere ziekten verschijnt , zal men beseffen.

§ 2.

Wij willen derhalve , in de eerste plaats , de hoofdpijn verdeelen naar gelang harer zitplaats. Er zijn hoofdpijnen , die zich tot het geheele hoofd bepalen , en in al deszelfs deelen gevoeld worden. Er zijn hoofdpijnen , welke gewoonlijk in de ééne helft van het hoofd worden gevoeld , en die men in het dagelijksche leven *migraine* (scheele hoofdpijn) noemt. Deze smart wordt nu eens in de regter , dan in de linker zijde waargenomen ; nu weder in het voorste gedeelte van het hoofd of het voorhoofd , als wanneer zij gemeenlijk de voorbode eener verkoudheid is ; dan wederom heeft zij hare zitplaats in het achterhoofd , alwaar zij gewoonlijk drukkend en tevens gevaarlijk is. Deze hoofdpijn heb ik door eenige geneesheeren niet te onrecht met den naam van nekhoofdpijn , nekvloed (*Genickfluss*) hooren bestempelen.

De gewaarwording daarvan is werkelijk in het achterste en benedenste gedeelte van het hoofd , alwaar de zoogenoemde hersenen liggen , en zij plaatst zich menigmaal in het ruggemerg , alwaar zij door de wervelen van den hals doorgaat. Deze soort van hoofdpijnen zijn daarom gevaarlijk , wijl zij niet zelden eene zenuwberoerte ten gevolge kunnen hebben.

§ 3.

Eene andere soort van hoofdpijn is die, welke zich slechts tot een klein gedeelte van het hoofd bepaalt. Men heeft dezelve in het Latijn den naam eens spijkers (*clavus*) gegeven. Zij is zeer menigvuldig aan te treffen bij *hysterische* vrouwen, bij wie deze hoofdpijn ook inderdaad een gevoel veroorzaakt, alsof op eene bepaalde plaats van het hoofd een spijker ingeslagen ware. In dit geval bevindt zich de pijn gewoonlijk geheel boven in den omtrek, alwaar de naden der beenderen zich vereenigen.

§ 4.

Er is nog eene, in betrekking tot derzelve zitplaats, merkwaardige hoofdpijn, welke ik, vooral in de laatste tijden, veelvuldig in de gelegenheid was waar te nemen, en die zich niet zoo zeer in de hersenen of in het inwendige des hoofds, maar veeleer in de uitwendige deelen bevindt. Zij trekt van de wangen naar de slapen en de ooren heen, en schijnt een pijnlijk gevoel der beenderen te zijn.

Zij treedt dikwijls bij de geringste bewegingen hevig in. De geringste togt kan dezelve te voorschijn brengen, zelfs in eene warme kamer. Geheel verlaat zij de hiermede behebt zijnde lijdens nimmer, heeft echter ook tijdperken, waarin zij veel dragelijker is. De gewaarwording, welke men hierbij ondervindt, is alsof aan de zijde, waar men de pijn ontwaart, eene zwaarte aanwezig zij. Somwijlen, zonder eenige voorafgegane, bespeurbare, nadere oorzaken, verwekt zij volkomen ondragelijke smarten, en

gewoonlijk ontstaat alsdan eene verzwering, waardoor zij bedwelmend wordt, en door uitwaseming verdwijnt. Zoodanige lijders, welke vooraf aan gebrek van slaap leden, worden alsdan door het genot van eenen gerusten slaap, gedurende denzelfden, van deze ondragelijke smart bevrijd.

§ 5.

Nu en dan ontstaat er ook eene uitwendige verzwering en een gezwel in de ooren; somtijds worden de oogen aangedaan en etteren uit de hoeken, en het eene zoo wel als het andere verschaft verligting; maar steeds keeren de toevallen terug, zoo men geene ernstige middelen daartegen aanwendt. Jaren lang kwellen zij den mensch, en laten hem weinig rust genieten (11).

Hoe veelvuldig hoor ik deze klagt uiten, en hoe dikwijls moet ik hooren: deze of gene geneesheer heeft het niet raadzaam geoordeeld, iets daartegen te laten gebruiken, dewijl het toch niet baten zoude. Men heeft deze hoofdpijn voor eene zwakheid van het hoofd uitgegeven, die niet te verhelpen was.

Dit houdt echter geen' steek; want wanneer men de waarheid reeds zoo ver op het spoor is, dat men weet, er is eene zwakte aanwezig, zoo moet men

---

(11) Uit het gezegde schijnt het voldoende te blijken, dat men deze soort van hoofdpijn gevoegelijk voor eene langwijlige, bij voorhandene aanleidende oorzaken, terug keerende *catarrhale*, *rheumatieke* hoofdpijn moet houden, en het hierbij steeds raadzaam is, een' geneesheer om raad te vragen.

toch ook deze zwakte zoeken te verhelpen; doch hiervan later meer.

§ 6.

Ik wil hier eene andere verdeeling der hoofdpijnen opperen, welke veelligt aan menigen geneesheer oud mag schijnen, die echter met eene nieuwe theorie en geneeswijze der ziekten niets tegenstrijdigs heeft, en het voorregt eener bevattelijkheid voor de lijdens bezit.

Men zal daardoor misschien zelf nog eerder, dan de geneesheer, den grond zijner hoofdpijn opsporen, dewijl men toch zijn eigen ligchaam en zijne natuur uit alle waarnemingen, welke men over zich zelve doet, zeer goed kennen leert.

De door hoofdpijn geteisterde lijder moet meer acht op zich zelve slaan, dan ieder ander, om achter de oorzaak zijner ziekte te komen, aangezien dezelve zich in zulk een gewichtig gedeelte van zijn ligchaam bevindt, en, bij aanhouding, dat deel verzwakt en verderft, waarin het belangrijkste voor de levenskracht huisvest.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de verdeling der hoofdpijn, in betrekking tot de oorzaken van dezelve.

§ 1.

Hier zal men terstond zien, wat in staat is hoofdpijn te weeg te brengen, en waarvan men, wanneer zij aanwezig is, bepaald zeggen kan: dat is de oorzaak van dezelve.

§ 2.

Verhitting is eene der eerste aanleidende oorzaken tot het bekomen van hoofdpijn, en hiertoe behooren: overdrevene blootstelling aan de zon, aan een te warm vertrek, te sterke bewegingen, aan te koude of te warme lucht, te lang baden in te heet water, enz.

Voorts: wanneer men het hoofd te lang en te nabij het vuur houdt, zoo als ook hevige hartstogten, voornamelijk toorn, te sterke verhitting of inspanning bij de schoone sekse, onmatigheid in spijs en drank, als anderzins.

Al deze oorzaken brengen gewoonlijk hoofdpijn zoodanig voort, dat de huid, vooral van het opperhoofd, bij het aantasten, eene sterke hitte en eene meerdere of mindere broosheid te kennen geeft, het

gezicht rood en zeer warm wordt en als ware het (zoo als men zich in het dagelijksche leven uitdrukt) gloeit of brandig is, en de oogen rood en ontstoken worden. De polsen worden dikwijls aan de uiterste deelen van het hoofd, vooral aan de slapen, hevig slagende gevoeld; somwijlen wordt men ook inwendig polsslagen gewaar, en dit is een bedenkelijke toestand. Het is een gevoel, alsof het bloed uit het hoofd dringen wilde (12). Deze soort van hoofdpijn gaat somwijlen gepaard met eene *woedende* fantasie.

§ 3.

Eene andere soort van hoofdpijn ontstaat door eene plotselinge werking der koude. Het bloote hoofd aan koude lucht en aan togt bloot te stellen, zich te lang in koud water ophouden, en het gebruik van te veel koud water of ander koud drinken heeft reeds dikwijls hoofdpijn veroorzaakt.

Ofschoon bij opgenoemde oorzaken, al naar gelang der verschillende ligchaamsgesteldheid, ook de nu en dan de bij de verhitting des ligchaams aangevoerde kenteekenen zich opdoen, en men derhalve bij deze kenteekenen, wanneer gemelde oorzaken vooraf gegaan zijn, ook ligtelijk tot dezelve als grondoorzaken besluiten kan; zoo is het evenwel veel menigvuldiger het geval, dat het hoofd koud, dat de huid week en

---

(12) Dit zijn bewijzen van eenen hevigen aandrang des bloeds (*congestie*) naar het hoofd. Ook in dit geval is het aan te raden, de hulp van een' geneesheer in te roepen! — verschijnt hierbij nog een kenteeken van ijshoofdigheid, zoo is een toestand van ontsteking (*inflammatie*) niet ver meer verwijderd, of zelfs reeds aanwezig.

los, zelfs nu en dan als opgezwollen, in het voelen is, voornamelijk het gezigt bleek en opgelopen, en de omtrek der oogen vooral zeer bleek, en als ware het koud opgezwollen zich vertoont.

§ 4.

Het onttrekken van de aan het ligchaam noodzakelijke vochten is ook eene belangrijke oorzaak tot het ontstaan van hoofdpijn, en voornamelijk moet men hieronder rekenen die soort van hoofdpijn, welke uit het gebruik van te vele afleidende middelen haren oorsprong ontleent, eene krankheid, welke ik genoeg in de gelegenheid was te behandelen; maar ook sterke, door zwakheid der ingewanden of door bedorvene lucht ontstanen stoelgang, voorts kommer en zorg veroorzaken eene aanhoudende pijn in het hoofd.

Tot deze, en wel *hoofdzakelijk* tot deze soort van hoofdpijn behoort diegene, welke uit overvloedig verlies van zaadvocht ontstaat. Zelfbevlekking en te vroege bekendschap of aanraking met het ander geslacht brengen dezelve insgelijks voort.

Bij deze hoofdpijn liggen gewoonlijk de oogen diep in het hoofd, en zijn met blaauwe randen omgeven. Een verder kenteeken van dezelve is: een eenigermate gezwollen gezigt, en vooral strekt tot bewijs, dat deze oorzaak aanwezig is, eene aanhoudende slapeloosheid, met eene droefgeestige, peinzende gemoedsgesteldheid vergezeld gaande.

§ 5.

Eene andere soort van hoofdpijn gaat met eene

geel wordende huid gepaard. Dit wordt hoofdzakelijk in de oogen zichtbaar. De smart is in dit geval hoogst gevoelig, het gelaat wordt bleek, gedurende dat de dunnere plaatsen van het vel zich reeds geel vertoonen (13).

Tusschenbeiden wordt dezelve door een krampachtig braken van slijm en gal vergezeld; en aanvallen van kolijkpijnen, die met eenen galachtigen stoelgang eindigen, verwekken eenige leniging aan het hoofd.

De smaak in den mond is daarbij gewoonlijk insgelijks bitter, het achterste gedeelte der tong (geel beslagen) zwartgeel. Daarbij zijn verhemelte, tong en neusgaten droog. Er scheidt zich geheel geen vocht af, zelfs het speeksel is slechts spaarzaam in den mond.

§ 6.

Insgelijks zijn wormen in de darmen niet zelden ook oorzaken van hoofdpijn, en alsdan gaat dezelve gewoonlijk met kramp vergezeld. Wanneer men van de tegenwoordigheid der wormen, door afscheiden, voornamelijk door het veelvuldig ontlasten, overtuigd is, en de smarten van het lijf in het hoofd overgaan, en zich daarin vastzetten, zoo kan men de wormen gerustelijk als de oorzaak daarvan beschouwen.

---

(13) Indien de hier opgegevene teekenen met hoofdpijn vergezeld gaan, zal het in allen gevalle raadzamer zijn hier geneeskundige hulp in te roepen; daar de hoofdpijn slechts *symptomatisch* is, en deze teekenen een lijden van het systema te kennen geven. S.

§ 7.

Zeer veel aanleiding tot hoofdpijn, en wel tot aanhoudende hoofdpijn, berokkenen onderscheidene uitwasemingen in de vertrekken. Hij, die in een vochtig vertrek slaapt, hij, die in zijne kamer eene kagchel heeft, welke veel rook of kwalm van zich geeft, en hij, die vele sterk riekende bloemen in zijne kamer heeft, kan zich stellig verzekerd houden, dat zijne hoofdpijn (wanneer daarvoor geene andere oorzaken voorhanden zijn) een gevolg daarvan is.

Bovengenoemde oorzaken werken menigmaal zoo hevig, en oefenen niet zelden zulk eenen geweldigen invloed op het zenuwgestel van den mensch uit, dat de dood een niet schaarsch gevolg van dezelve is. Eindelijk wordt het hoofd zoo zwak door lange gewoonte der inwerking van eene der genoemde oorzaken, dat eene bloem, welke andere personen lufenis en versterking geeft, bij hen eene bedwelming verwekt, welke hen eene onmagt nabij brengt.

§ 8.

Zoo als wij vroeger reeds deden opmerken, geven *diarrhoeën* en overtollige stoelgang zeer veel aanleiding, om erge hoofdpijn te verwekken; eveneens is het echter, in het tegenovergesteld geval, met verstoppeningen gelegen. Zij wordt in dit geval zoo hardnekkig, dat zij niet eerder weder verdwijnt, alvorens er werkelijk buikopening ontstaat.

Men heeft eene soort van hoofdpijn, welke men hoofdkolijk plagt te noemen, die ik voor niets dan hoofdkramp houde; zij stelt zich *periodiek* in. Bij

mannen is dezelve dikwijls het gevolg van verstopte of niet goed behandelde aambeijen (*hämorrhoides*) of van de gulden ader. Deze mag nu slijmachtig of bloedend zijn, zoo kan een ieder, die hiermede geteisterd is, wanneer hij hoofdpijn bekomt, gerustelijk gelooven, dat de grond hiervan in zijnen haemorrhoidalen (aambeiachtigen) toestand te zoeken is, en hij verzwijge alsdan vooral niet aan zijnen arts de toedragt der zaak tot in bijzonderheden mede te deelen.

§ 9.

Vrouwen zijn echter veel meer nog dan mannen aan deze *periodieke* hoofdpijnen of het zoogenoemde hoofdkolijk onderhevig. Menigmalen bekomen zij dezelve vóór de maandelijksche zuivering intreedt, en ik heb dezelve in zulk eenen hevigen graad gezien, dat, nadat zij eerst eenige dagen achtereen aanhoudend voortgeduurd had, bij den aanvang der stonden in de vreesselijkste *convulsien* (stuiptrekkingen) overging.

Bij sommigen was hoofdzakelijk de gewaarwording van den spijkerdruk op het bovenhoofd of de *clavus hystericus*. Bij anderen bevond zich de pijn slechts aan de ééne zijde, en bij anderen wederom werd dezelve door het geheele hoofd gevoeld. Bij eenigen bespeurde men, dat het aangezicht geheel rood en vurig was, en bij eenige andere voorwerpen was eene doodelijke bleekheid op hetzelfde zichtbaar. Eene week vóór het genoemde tijdperk werden *deze* daarmede geplaagd, en *gene* hadden nauwelijks één uur pijn, of de intredende reiniging was daar. En op gelijke wijze als dezelve eens verscheen, verscheen zij telkens weder.

Er zijn vrouwen geweest, bij welke de maandelijksche zuivering geheel wegbleef, en hiervoor in de plaats eene hoofdpijn zich opdeed, welke met een neusbloeden of met een sterk zweet, somwijlen met een bloedzweet over het geheele ligchaam eindigde (14).

§ 10.

Verhardingen en veretteringen in de inwendige teeldeelen, gezwollen in de urinorganen geven vele aanleiding tot hoofdpijn, voornamelijk tot die van den nek en van het verlengde ruggemerg. Ik zelf heb eenen lijder behandeld, welke aan bloedurin leed, en steeds was eene hoofdpijn, een paar dagen vóór er eene nieuwe bloedstorting plaats had, de voorbode daarvan.

§ 11.

Buitendien geven nog tandpijn en oogziekten veelvuldige aanleiding tot langdurige hoofdpijn, zoo als ook in het ligchaam terug geblevene venerische stoffen, *scrofuleuse*-, jicht- en schurftscherpte, wanneer deze kwalen verkeerd, of te onregten tijde behandeld zijn.

---

(14) Onzes oordeels, behoort hier ook genoemd te worden die eigenaardige hoofdpijn, welke gewoonlijk slechts eene zeer kleine plaats inneemt, veelal boven de regter of linker oogholte, eenen zekeren tijd duurt, om den anderen of derden dag op hetzelfde uur terug komt, dan den lijder allerhevigst plaagt en, weg blijvende, geen spoor van ziekte nalaat. Deze hoofdpijn, onder den naam van *Febris Lavata* bekend, is eigenlijk niets, dan eene plaatselijke koorts, en wijkt gewoonlijk gemakkelijk voor koorts verdrijvende middelen.

§ 12.

Hoofdpijnen , door kwetsuren of andere uitwendige beledigingen van het hoofd ontstaan , geven wij niet als oorzaken op , daar dezelve te zichtbaar zijn , om miskend te kunnen worden , en hoofdpijnen uit *polijpen* en aderziekten behooren evenmin op deze plaats , aangezien slechts alleen de naauwkeurig oplettende geneesheer daarover oordeelen kan , en deze kwalen buitendien onder de groote zeldzaamheden behooren.

§ 13.

Eene vrouw van ongeveer veertig jaren leed vijf jaren aan eene ondragelijke hoofdpijn , en alle aangewende moeite was vruchteloos.

Toen zij eindelijk stierf , vond men bij de opening van het hoofd , dat de hersenen , welke anders bij menschen gewoonlijk brijchtig zijn , zoo hard als leder waren , zoodat men nauwelijks met een mes door dezelve snijden konde.

Hoe moet zich hier de omloop der sappen doorgedrongen , en welke felle smartelijke gevoelens moet haar dit niet veroorzaakt hebben !

Intusschen houd ik mij overtuigd , dat , wanneer zij tijdig met gepaste versterkings- , vooral met ijzermiddelen behandeld geworden ware , zij te genezen zoude geweest zijn (15).

---

(15) Eene bezwaarlijke zaak ! want ook de beste , zoo wel in als uitwendige versterkingsmiddelen laten den geneesheer hier , zoo wel als in vele andere gevallen , de meeste malen in den steek ; — want hier zal naar waarschijnlijkheid de grond te vinden zijn in eene verandering der organische *materie* , en in ziekelijke voortbrengsels !

Ik was bij de opening tegenwoordig, maar konde er niet achter komen, welke geneeskundige behandeling men gevolgd had.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Van de onderscheidene soorten van hoofdpijnen, in betrekking tot derzelver verschillende pijnlijke uandoeningen.

§ 1.

De aard en wijze, waarop men de pijn in het hoofd gevoelt, is zeer onderscheiden, en de kennis van dit gevoel draagt dan ook niet weinig bij, om met juistheid over deze ziekte te kunnen oordeelen.

De smart, welke men als een polsslag gevoelt, en die tusschenbeiden op den slag eens hamers gelijkt, laat vooronderstellen, dat de oorzaak der hoofdpijn is te vinden in eenen aandrang van het bloed naar het hoofd, zoodat het evenwigt met de bloedmasse van de overige deelen des ligchaams verbroken is.

§ 2.

Het stekend gevoel, dat insgelijks, echter met eene *onbeduidende* gewaarwording, met polsslagen verbonden is, waarbij tusschenbeiden een drukkend gevoel zich voordoet, alsof iets zich door een vat heendringen wilde, doet eene verdikking der water-

achtige vochten vooronderstellen, en men konde het wel met den naam van slijmhoofdpijn bestempen (16).

§ 3.

De drukkende pijn is eene reeds meer vastgezette hoofdpijn, en derhalve gewoonlijk aanhoudender. Dezelve wordt nu eens in de geheele masse der hersenen, dan weder in enkele plaatsen gevoeld. Drukt zij in de geheele hersenen, dan toont dit een' langzameren doorgang der vochten, dan het eigenlijk zijn moest, aan. Is de drukking op enkele plaatsen, zoo zijn verstoppingen aanwezig, natuurlijk in kleine, onbeduidende vaten; want anders zouden uiterst hevige en nadeelige gevolgen daaruit voortvloeijen, en derhalve steeds zeer gevoelig en door de smart verontrustend zijn.

§ 4.

De bedwelmende pijn in het hoofd, die zich drukkend door het geheele hoofd verbreidt, getuigt van eene verharding der hersenen. Ik heb de opening bijgewoond, welke men aan eene vrouw deed, die, na vijf jaren met zware hoofdpijnen geteisterd te zijn geweest, stierf, en wij vonden de hersenen, welke anders steeds week zijn, zoo hard, dat dezelve naar

---

(16) De verdikking der waterachtige vochten heeft voornamelijk plaats in de holten van het voorhoofd, bij verkoudheid; benevens eene opzwellling van het dezelve omkleedend slijmvlies, en zoude zich ook wel in de holten der hersenen vermoeden laten.

sterk leder geleden, en slechts zeer moeilijk met een mes waren door te snijden, zoo als reeds boven gezegd is.

§ 5.

Eindelijk is de jeukende pijn of het krampachtig gevoel in het hoofd, welke zich met eene heen en weder prikkeling vertoont, en dikwijls zich tot aan de buitenste deelen uitstrekt, eene wel is waar bezwaarlijk te verdrijven, maar toch minder gevaarlijke soort van hoofdpijn.

Deze is gewoonlijk slechts eene medelijdendheid der zenuwen, door andere, boven reeds genoemde toevallen, zoo als de *hysterie*, smartelijke aandoeningen, in alle ingewanden veroorzaakt.

Dat gevoel is steeds zeer lastig, maar het is slechts een medeprikkel van de zenuwen in het hoofd, en zulk eene hoofdpijn kan slechts na langen tijd zoo schadelijk worden, dat dezelve een doodelijk aanzien verkrijgt; veel meer verdwijnt dezelve dikwijls geheel, wanneer de oorzaken, waaruit zij ontstaat, uit den weg geruimd zijn (hetwelk dikwijls moeilijk is).

§ 6.

Van de pijnen in de uitwendige deelen des hoofds, die menigmalen van dien aard zijn, dat, wanneer men rustig ligt, men niets gevoelt; doch wanneer slechts de geringste beweging, het aanraken met eenen vinger, of het opvallen van eenen zakdoek, enz. dezelve verwekt, alsdan kan men met grond beweren, dat

zij van rheumatieken aard zijn , en dat men dezelve dus gevoeglijk hoofdjicht noemen kan.

§ 7.

Wat de pijnen van het hoofd aanbelangt , die steeds op eene bepaalde plaats blijven , maar zich toch op eene andere plaats vestigen , dan de hoofdpijn boven op het hoofd , welke wij met den naam van *hysterische* spijkerdrukking bestempeld hebben , zoo ontstaan dezelve óf door eene inwendige geregelde kwaal , óf door eene uitwendige kwetsing , die op de inwendige deelen van het hoofd gewerkt , en aldaar eene nadeelige verandering , hetzij eene kwetsuur , hetzij eene wanordelijkheid , te weeg gebragt hebben.

Dat het eerste geval uit den aandrang van het bloed , uit stremming der vochten van kleine uitgezette vaatjes , uit een uitwas der hersenmasse , welke zich menigmalen eenen weg tot in de beenderen der hersenen baant , kan ontstaan , is door onderscheidene geneesheeren waargenomen en bevestigd ; dat een slag op het hoofd , een stoot , eene wonde der hersens het laatste voort kan brengen , is algemeen bewezen.

De eerste gevallen zijn intusschen uiterst zeldzaam , en bij het laatste is eerder hulp mogelijk , wanneer de zaak goed aangetast wordt. Beide deze gevallen behooren echter onder het gebied van eenen ervaren geneesheer en heelmeeester , en wij zullen derhalve hiervan geen verder gewag maken , daar dit werk zich bepaalt , niet om den geneesheer *kunstma-*

tig, maar om den lijdenden leek een *natuurlijk* begrip van zijne ziekte te geven, en hem aan te toonen, hoe hij, wanneer het vereischt wordt, zich zelven kan helpen, wanneer hij overigens niet in de gelegenheid is, om zich terstond van eenen goeden geneesheer te kunnen bedienen.

Ik ben gelukkig genoeg geweest, om verscheidene soorten van hoofdpijn, welke anderen voor ongeneeslijk hielden, in den grond weg te nemen, en ik ben overtuigd, dat, wanneer men de voorschriften, welke ik in dit werkje heb opgegeven, naauwkeurig volgt, men zich zelven van deze lastige kwaal kan bevrijden (17).

Ik wil evenwel niemand deswege het vertrouwen op zijnen geneesheer ontnemen, maar, zoo als ik reeds gezegd heb, de lijder kan, bij naauwkeurig onderzoek van zich zelven, den geneesheer gemakkelijk op het spoor brengen, waarin zijne kwaal bestaat, dewijl deze niet immer in staat is, om het naauwkeurig waarnemen te kunnen voortzetten, maar zich alleen naar het verhaal van den zieke kan richten (18).

---

(17) Men vergeve den schrijver zijne te groote eigenliefde en zijne vooringenomenheid met zijne eigene middelen en voorschriften; het zal toch steeds het raadzaamst zijn, om bij hardnekkige hoofdpijnen de hulp van eenen bekwamen arts in te roepen.

(18) Het is volstrekt noodzakelijk, dat de lijder zijne geheele ziekte-geschiedenis getrouwelijk en naauwkeurig aan den doctor mededeelt, en denzelven, ten gevolge zijner onderzoekingen, aanleiding tot allerlei vragen te geven, om ter beoordeeling en kennis van het ziektegeval beslissend te kunnen dienen.

Hoe meer zelfkennis hij dus heeft van de aanleidende oorzaken, die zijnen toestand te weeg gebragt hebben — hoe meer hij dit aan zich zelve waarnemen en alle afwijkingen nagaan kan, zoo veel te juister zal zijn berigt, zoo veel te zekerder het oordeel van den doctor, en zoo veel te gelukkiger de genezing zijn.

TWEEDE AFDEELING.

VERBINDINGEN VAN HET GEVOEL DER HOOFDPIJNEN MET DE SOORTEN EN OORZAKEN VAN DEZELVE.

~~~~~

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de hoofdpijnen uit overlading der vaten, door aandrang van het bloed naar het hoofd.

§ 1.

De hoofdpijn, welke met eenen hevigen polsslag gepaard gaat, ontstaat van de overlading der bloedvaten en breidt zich óf in het geheele hoofd uit, óf dezelve bepaalt zich alleen bij de helft, of somwijlen ook slechts wel bij enkele plaatsen van hetzelfde.

In het eerste geval zijn alle vaten evenzeer uitgezet en nemen meer bloed in zich, dan ze eigenlijk ruimte hebben, om te kunnen bevatten; in het tweede geval is het de eene helft van het hoofd, welke meer aan den aandrang van het bloed onderworpen is, dan de andere, en in de derde plaats

zijn het slechts enkele deelen, die het geweld van het aanstroomende bloed geen' wederstand kunnen bieden.

§ 2.

Deze soort van hoofdpijn nu kan algemeene volbloedigheid of eene verwoesting der in de uit het bloed gescheiden wordende stoffen, of wanorde in den natuurlijken gewonen bloedsomloop tot oorzaak hebben.

§ 3.

Het kan derhalve in andere deelen aan bloed ontbreken, hetwelk zich al te zeer in het hoofd ophoopt, zoo als b. v. het koude bad, waar het hoofd niet mede gebaad wordt, zulk een gebrek in de uiteinden (*extremiteiten*), dat is, in handen en voeten kan doen ontstaan; ja, somwijlen heeft zelfs dit gebrek in den onderbuik plaats, en daarentegen hoopt zich het bloed in de aders van het hoofd op (19). Dat dit hoofdzakelijk door de vernauwing der terugleidende bloedaders geschiedt, en deze niet zoo veel bloed innemen, gevolgelyk het bloed langzamer uit de polsaders wegstroomt, is de oorzaak des gevoels van den polsslag.

(19) Bij het koude bad zal toch wel geen verstandig mensch den regel verzuimen: »alvorens hij in het water gaat, vooraf het hoofd en de andere bovendeelen van het ligchaam, als nek, hals, borst, en de polsen van de hand, zacht nat te maken.»

§ 4.

Verder gevoelt men dezen polsslag bij hoofdpijnen door te sterke warmte, welke de vaten uitzet, en daardoor de sterke toestrooming van het bloed veroorzaakt. Hier is het geval, waardoor de zonnehitte een niet bedekt, of niet aan de schaduw bloot gesteld gedeelte van het hoofd hoofdpijn op eene enkele plaats van het hoofd te weeg brengen kan. Aldus kan het staan met de ééne zijde van het hoofd, of zelfs het leunen aan eene warme kagchel met het hoofd, de hoofdpijn aan de ééne zijde voortbrengen.

§ 5.

Hoofdpijnen van deze soort ontstaan door onmatig gebruik van sterke of geestige dranken; na hevige bewegingen, b. v. door sterk loopen, door rennen en na sterke verhittingen des ligchaams door hartstogten; en zeer phlegmaticke menschen, welke slechts zelden tot toorn geprikkeld kunnen worden, lijden gewoonlijk juist het meest aan deze kwaal, wanneer zij eens regt in drift geraken en, door eenen prikkel tot verhitting getergd, nu geheel door dezelve beheerscht en aan haren invloed geheel en al onderworpen zijn.

Ofschoon echter deze soort van hoofdpijn door den polsslag overeenkomst hebbe met dezulke, die door de zonnesteek, door te veel warmte of door te sterke beweging ontstaan, zoo zullen wij toch in het vervolg zien, dat deze soort eene andere klasse van geneesmiddelen ter verdrijving vereischt, dan gene.

§ 6.

Daarentegen behoort de hoofdpijn, welke steeds bij hevige verkoudheid waargenomen wordt, onder de soort, welke uit verhitting ontstaat, en vordert, zoo als wij zien zullen, volmaakt dezelfde middelen.

Deze hoofdpijn wordt immers gemeenlijk in hét voorhoofd gevoeld, en wel in het gedeelte van het voorhoofd boven den neus in de voorhoofdsholten. Zij ontstaat door ontsteking van het vlies, dat van den neus tot in de hersenen voortloopt.

§ 7.

Hoofdpijnen met sterken polsslag aan enkele plaatsen van het hoofd zijn dikwijls uitzettingen van afzonderlijke bloedvaten, of ook wel aderknoopen. Zij zijn echter moeilijk te onderkennen, en hij, die zich daardoor aangetast voelt, moet zijnen geneesheer hiervan dadelijk kennis geven, en hem naauwkeurig met alles, wat hij bespeurt, bekend maken, wanneer er dan nog in bijna ongeneesbare gevallen hulpmiddelen kunnen worden aangewend; want de kunst breidt zich verre uit.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de slijmhoofdpijn en derzelver verhoudingen in gevoel, zitplaats en oorzaken.

§ 1.

De slijmhoofdpijn, welke uit verdikking der waterachtige deelen van het bloed haren oorsprong ontleent, en gedeeltelijk reeds dan ontstaan kan, wanneer zich deze deelen nog in het bloed bevinden, en daar reeds de slijmgestalte aannemen, gedeeltelijk, wanneer zij zich ter afscheiding in de voor hen bestemde deelen begeven en toch dezen vorm aannemen, is met een wel is waar somwijlen kloppend, maar toch met een stekend gevoel verbonden. Dit kloppend gevoel, hetwelk dan doffer is, ontstaat reeds in de aderen, wanneer de waterachtige deelen den slijmachtigen aard aangenomen hebben, maar het heeft daardoor een doffer gevoel, dewijl eigenlijk geene overlading van bloed, maar slechts eene verdikking van een gedeelte van hetzelfde aanwezig is, hetwelk niet de hevige, onafgebrokene polsslag, maar veeleer de trage loop der verdikte vochten aanduidt.

§ 2.

Belemmering der uitwaseming is hier eene zeer

belangrijke oorzaak, en in het bijzonder, wanneer dezelve aan het hoofd geschiedt. Ik heb meermaalen slijmhoofdpijn zien ontstaan door te weinig drinken, en had mij bij een' zieke van de nutteloosheid der veelvuldige geneesmiddelen overtuigd, toen ik op de gedachte kwam, of hij ook te weinig vocht tot zich nam.

Het bleek, dat hij den ganschen dag slechts een paar kopjes thee en eenige weinige glazen wijn gebruikte. Ik liet hem van dezen tijd af voor en na meer water, met suiker en rum vermengd, gebruiken, en merkbaar nam zijne genezing toe.

§ 3.

De stekende en aanhoudende smart in deze slijmhoofdpijn ligt in de vaten, welke het water van het bloed afscheiden, waardoor reeds bij deszelfs ingang in deze vaten de eerste stekende pijn door het binnen dringen ontstaat, en dan, wanneer het voortgestuwd wordt, de aanhoudende stekende pijn veroorzaakt, welke zich zoo dikwijls herhaalt als dit geval plaats grijpt.

§ 4.

Ook is deze hoofdpijn aan die veranderingen onderworpen, dat zij dikwijls het geheele hoofd, dikmaals het halve hoofd en meermaalen weder enkele plaatsen inneemt. Deze is de soort, waarbij het hoofd koud is in het aanvoelen, hetwelk ook zeer ligt is te begrijpen, daar, door gebrek aan aandrang naar de uitwendige deelen des hoofds, geene behoorlijke

warmte in hetzelfde en in de huid kan worden aangebragt.

§ 5.

Deze hoofdpijn is gewoonlijk aanhoudender en van langeren duur, dan de voorgaande, en zulks is zeer natuurlijk, daar de polsslaande hoofdpijn zeer ligt in eene ontsteking overgaat, welke voor het hoofd een zeer gevaarlijk verschijnsel is.

Daarentegen is de slijmhoofdpijn van eenen meer kouden (slependen, *passiven*) aard, en verzwakt langzamerhand, zoo als wij in het vervolg, bij de mededeeling der geneeswijze van iedere hoofdpijn in het bijzonder, zullen zien.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de vastzittende hoofdpijn en derzelve verhoudingen in gevoel, oorzaken en zitplaats.

§ 1.

Eene vaste hoofdpijn, welke den zieke nimmer verlaat, maar hem door somwijlen invallende leniging eenigen troost geeft, is een bezwaar, dat in dit geval uit een verzwakt gestel des geheelen lichaams, doch ook dikmaals slechts uit een plaatselijk gebrek ontstaat.

Het gevoel van deze pijn is meer drukkend, dan stekend of polsslaand. Het is alsof zich eene zwaarte in het hoofd bevindt, die zich bij de geringste beweging van het hoofd doet gevoelen.

§ 2.

Het schijnt alsof de gedachten bij deze pijn hare werking verloren hebben, men wil dezelve uit alle hoeken der hersenen zoeken, tast als ware het rondom het hoofd en, waar men ook moge voelen, ontwaart men pijnlijke aandoeningen.

§ 3.

Deze hoofdpijn staat in naauw verband en verhouding met de ontlastingen, welke overdreven worden, hetzij dezelve door stoelgang, hetzij door de huid of door de geslachtsdeelen hebben plaats gehad.

Hier zoude ik geene aderlating durven aanraden. Wij zijn daarvan terug gekomen, echter mag hij, die nog aan de oude grondstelling kleeft van te moeten aderlaten, deze kuur als zekere oorzaak dezer hoofdpijn houden.

§ 4.

De slapeloosheid, welke men bij deze hoofdpijn waarneemt, is een gevolg der aanhoudende pijn, welke door iedere beweging der doorgaande vchten in de zwakke vaten wordt veroorzaakt, en die daardoor eenen bestendigen prikkel verwekt, om deze pijn voort te brengen, en welke aan de sluimering en den slaap, die eene rust van beweging is, geene ruimte laat.

§ 5.

Gebrek aan spijsvertering en eetlust vergezellen dit gevoel van hoofdpijn, en ook de aanwezigheid van gal in het bloed behoort mede onder deze soort; want het kan slechts verzwakking veroorzaken, dat de gal eenen anderen weg neemt, dan waarvoor zij bestemd is.

En echter behoort deze soort ook dikwijls tot het volgende hoofdstuk.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de krampachtige hoofdpijn of het hoofdkolijk, en deszelfs verhouding in gevoel, zitplaats en oorzaken.

§ 1.

Wanneer zwakheid van de geheele lichaamsgesteldheid en daarmede verbondene verstoppingen des onderbuiks voorhanden zijn, zoo ontstaat niet zelden eene soort van hoofdpijn, welke men met den naam van hoofdkolijk (?) bestempelt, welke ik, zoo als ik reeds gezegd heb, hoofdkrampen zoude mogen noemen. De verstoppingen in den onderbuik behoeven niet steeds die van den stoelgang te zijn. Zij kunnen verstoppingen der klieren en vaten van den onderbuik, ook der baarmoedervaten zijn, zoo als het dan ook menigmaal het geval is; derhalve zijn dan

ook de hoofdkrampen zoo zeer bij de vrouwen te huis.

§ 2.

Het gevoel der hoofdkramp is als eene draaijende smart, het is een inwendig prikkelen, eene niet stekende, doorlopende, buigende pijn, die gewis den loop der zenuwdraden in zijne rigting navolgt, en op die wijze deze pijn te weeg brengt.

§ 3.

De zitplaats van deze hoofdkramp is geheel onbepaald. Zij beslaat niet de geheele ruimte van het hoofd, maar het voerheen aangetoonde gevoel gaat nu in deze, dan in gene zenuw over, zoo als de van de verwijderde oorzaken ontstane ligplaats deze of gene zenuw aandoet.

§ 4.

Bij *hysterische* vrouwen wordt de kramp gewoonlijk in den omtrek van den wervel des hoofds gevoeld, alwaar zij, zoo als reeds geopperd is, de gewaarwording van eenen ingeslagen' spijker te weeg brengt; doch dit gevoel draait zich immer om dezen spijker heen. Deze gewaarwording is menigmaal zwakker, en ook dikwijls sterker. Men moet zich de kwaal niet altijd zoo erg voorstellen, als zij slechts somwijlen bespeurd wordt; want dezulken zijn inderdaad zeer beklagenswaardig, bij wie dit gevoel wezenlijk aanhoudend voortduren zoude.

Bij de terug getredene *haemorrhoidische* toevallen

(aanbeijen, bloedtakken) verwisselt zich de pijn somwijlen in eene, met hevigen polsslag vergezeld gaande, hoofdpijn, welke het geheele hoofd inneemt; dan is dezelve echter eene *gecombineerde* ziekte, zoo als wij in het vervolg nog verder zien zullen (2).

§ 5.

Krampachtige hoofdpijn kan ook door gal en wormen ontstaan. Kramp in de urinblaas verwekt kramp in het hoofd, eveneens steenpijnen en veretteringen; alle te ingewikkelde ziekten, dan dat wij hier dezelve in naauwkeurige overweging kunnen nemen.

Deze krampen komen dikwijls bij zekere tijdperken terug, voornamelijk in regelmatigheid bij vrouwen, ten opzichte harer maandelijksche zuivering, ook bij mannen in regelmatige breukaderlijke toevallen (van aanbeijen).

Ook de hoofdpijnen van den nek moeten hieronder gerangschikt worden.

(2) In dit geval kan de zieke er niet buiten, om zich van eenen goeden arts te bedienen.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Van de bedwelmende hoofdpijn en derzelver gevoel, zitplaats en oorzaken.

§ 1.

Vochtige vertrekken, kagcheluitwaseming, kolen-damp, geur van sterk riekende bloemen veroorzaken eene bedwelmende hoofdpijn, die van de gevaarlijkste soort is en, wanneer geene middelen daartegen aangewend worden, zelfs met den dood kan eindigen.

§ 2.

Deze bedwelmende pijn in het hoofd wordt in den beginne schaars, daarna echter gestadig meer en meer gevoeld, en wanneer men, zoo lang men haar nog gevoelt, geene geneesmiddelen daartegen gebruikt, zoo bedwelmt zij zoo zeer, dat men geheel ongeschikt wordt, om zich zelven verder te helpen. Men verliest het bewustzijn, en is men nu ongelukkiger wijze alleen, of met meer personen, die hetzelfde gevoel hebben, die geene maatregelen daartegen nemen, in één vertrek, en wanneer allen zoo bedwelmd worden, zoo moeten zij wel alle het onvermijdelijke offer daarvan worden.

§ 3.

De zitplaats dezer hoofdpijn is natuurlijk in het geheele hersengestel.

Zij behoort echter eigenlijk onder de toevallen van snellere sterfgevallen; intusschen hebben wij dezelve niet geheel met zwijgen voorbij willen laten gaan (3).

§ 4.

Evenwel kan dezelve ook uit de zwakkere gebreken van deze soort ontstaan, en alsdan is zij als hoofdpijn te beschouwen. Aldus kan een persoon, welke bestendig uitwaseming van bloemen in zijn vertrek heeft, doch niet zoo zeer, dat dezelve doodelijk is, het geheele stelsel van het hoofd door deze bestendige uitwaseming zoo zeer verzwakken, dat eene aanhoudende hoofdpijn daardoor voortgebracht wordt (4).

(3) In zulke gevallen moet zoo snel als mogelijk de hulp eens bekwaamen geneesheers ingeroepen worden; want bij vertraging bestaat er wezenlijk gevaar!

(4) Doch steeds blijven de heftige uitwasemingen van sterk riekende bloemen en kruiden schadelijk, en voornamelijk des nachts; de geneesheer doet dus wel, de verwijdering van dezelve ten sterkste aan te bevelen.

ZESDE HOOFDSTUK.

*Van de arthritische (jichtige) hoofdpijn of de hoofdjicht,
en derzelve verhouding in zitplaats, gevoel
en oorzaken.*

§ 1.

Wanneer wij alle jichtsmarten in het menschelijke ligchaam als werking of liever als gevolg van zwakheid beschouwen, gelijk dit dan wel zoo tamelijk bewezen zal zijn, zoo moeten deze hoofdpijnen wel eigenlijk met de aanhoudende hoofdpijnen iets gemeens hebben.

§ 2.

Dat zij echter daarmede volkomen overeenstemmen zouden, is niet juist. De jicht kan bij meer of minder verzwakte gestellen plaats vinden; zij kan aan en voor zich hoofdpijn of eene hoofdjicht verwekken; zij kan echter ook gecombineerd met de aanhoudende hoofdpijn aanwezig zijn.

§ 3.

De jichtige pijn in het hoofd, die alleen, zonder met aanhoudende hoofdpijn verbonden te zijn, intreedt, heeft gemeenlijk hare zitplaats in de uitwendige bedekkingen van het hoofd. Hier ontstaat eene

uitzetting der vaten, welke bij de geringste aanraking, al ware het ook slechts van een blad papier, veroorzaakt wordt, en eene onverdragelijke pijn verwekt.

§ 4.

Zoo als wij bij alle *arthritische* en *rheumatieke* pijnen, wanneer dezelve zoo zeer de overhand nemen, dat men smartgevoel in de beenderen (voornamelijk in de beenderenhuid) waarneemt, en men ook werkelijk vindt, dat eene *arthritische* of jichtige stof in de gedaante van een' witten kalk zich in de beenderen zet, zoo kan dit ook zeer ligt het geval bij de hoofdjicht zijn, wanneer men niet met doelmatige geneesmiddelen daartegen werkt.

Alsdan tast dezelve klaarblijkelijk de beenderen aan, en wanneer, voornamelijk tusschen de beide bladen der beenderen des hoofds, der uit- en inwendige, waartusschen zich een fijn beenderenweefsel met inhoudend merg bevindt, eens jichtstof zich verhard heeft, zoo zal het gewis moeilijk, zoo niet onmogelijk zijn, om dezelve wederom vandaar te verdrijven.

§ 5.

Dat het gevoel eener beenderenpijn op verre na het gevoeligst is, dat hebben, helaas! zoo vele menschen ondervonden, en ondervinden het nog dagelijks zoo zeer, dat zulks aan geene tegenspraak meer onderhevig kan zijn.

Men kan derhalve aan zulke personen, welke aan

jichtige hoofdpijn lijden, geenen beteren raad geven, dan dat zij geene hoofdpijn den voortgang laten nemen, maar liever terstond met alle krachten daartegen werkzaam zijn (5).

§ 6.

Op deze plaats dient een woord gezegd te worden van dezulken, welke met venerische hoofdpijn geteisterd zijn, wanneer hun lijden zich voornamelijk in het hoofd bepaalt.

Deze is onverdragelijk, doch tot een' troost kan aangevoerd worden, dat er middelen bestaan, waarvoor deze hoofdpijn eerder en beter wijkt, dan andere soorten.

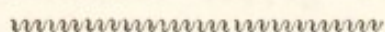
Over 't algemeen kan elke hoofdpijn van venerischen oorsprong (en hoe velen komen niet onschuldig aan deze ziekte!) minder hardnekkig zijn, dan eene andere (6).

(5) Het is het doelmatigst, bij het een of ander vermoeden van zulk eene aanleidende oorzaak, zich aan eenen bekwamen geneesheer te wenden.

(6) Hierbij moet echter aangemerkt worden, dat, wanneer iemand, welke aan hoofdpijn lijdt, die vermeent zijne ongesteldheid aan de hier vermelde oorzaken te moeten toeschrijven, hij het best en het raadzaamst handelt, om zich geheel aan eenen ervarenen geneesheer toe te vertrouwen. Behalve de vreesselijke, hevige smarten, zijn uitzettingen der beenderen (*exostosen*), beenineting (*cariës*) meest ongeneeslijke verzweringen, en is eindelijk de dood het treurig gevolg. Menigmaal kan zelfs de bekwaamste geneesheer niet anders, dan lenigenderwijze handelen.

DERDE AFDEELING.

VAN DE GENEZING DER ONDERSCHIEDENE
SOORTEN VAN HOOFDPIJNEN EN VAN DE
HANDELWIJZE, OM HET DAAR HEEN
TE BRENGEN, DAT DEZELVE
NIET WEDERKEEREN.

EERSTE HOOFDSTUK.

*Van de voormalige middelen tegen hoofdpijn, en van
derzelver deugdelijkheid en nietigheid.*

§ 1.

Men moet niet in den waan verkeeren, dat de benaming of de inhoud van dit hoofdstuk geschreven zij, om op onze goede ouden af te geven. Er is wel geen warmer vereerder van de oude genees- en artsenskunde, dan ik zelf ben.

Ik houd b. v. het *Brownsche* stelsel over de geneeskunde voor een goed opgesteld stuk, met dien verstande, dat men verscheidene dwalingen van dit stelsel, welke de steller later gewis zelf zoude ver-

anderd of verbeterd hebben , wanneer hij langer geleefd had , daarvan afzondert , en dat tot eene grootere volmaaktheid leiden kan ; doch ik kan daarom evenwel niet beweren , dat de grondbeginsels van BROWN niet reeds vroeger bij andere geneesheeren aanwezig geweest zijn.

Het is waar , dat zij dezelve niet *systematisch* behandelden , maar ik stoot elk oogenblik op mannen , welke enkele ziekten juist naar zijne grondstellingen behandelden , en derhalve wel hetzelfde denkbeeld daarvan hadden , als hij had . Dat hij dezelve ordende , en tot een geregeld stelsel bragt , blijft intusschen eene onnavolgbare groote verdienste des genierijken mans .

§ 2.

Zoo vind ik b. v. bij geneesheeren der XV^{de} eeuw , in hoofdpijn door verhitting ontstaan , welke met roodheid der oogen , sterken polsslag , verhitting van het hoofd , roodheid van het gezicht en polskloppend gevoel der smart verbonden is , het gebruik van koud water of , in geval dat dit niet verdragen konde worden , met wijn of zuren vermengd , aangeraden .

Ik vind de koele , doch niet te koude vertrekken aanbevolen , eene zwakke diëet voorgeschreven , groenten , druiven en wat verder tot de niet zeer voedende spijzen behoort , koele en zure omslagen aanbevolen .

§ 3.

Daarentegen vind ik bij de andere soorten van

hoofdpijnen , welke met geene hitte in het ligchaam verbonden zijn , die door een bleek gezigt , mat aanzien , blaauwe kringen om de oogen en verzwakkende oorzaken over 't algemeen , welke als toevallen (*symptomen* , begeleiders) aangeduid worden , als een middel daartegen aangeraden : wijn , en wel , naar toenmalige spreekwijze , warme , prikkelende wijn. Er worden door hen voedende spijsen , voornamelijk vleesch , aangeraden , en warme lucht wordt heilzaam genoemd.

Zijn dan nu deze geneeswijzen niet juist diegene , welke onze nieuwe artsen , en bepaaldelijk de aanhangers van het *Brownsche* stelsel aanraden , en moeten wij de oude geneesheeren , wanneer wij zoo dachten en handelden , niet denzelfden roem laten wedervaren , welke wij aan de nieuwere geven ?

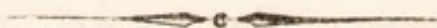
Hoe menigeen , welke juist niet door schrijven zijne meening te kennen gaf , mag wel niet in stilte volgens deze grondstellingen vele lijdens geholpen hebben ? ! !

§ 4.

Het is ondertusschen waar , dat zeer veel in de oude recepten erbarmelijk prullewerk is , en dat heir van oliën , zalven , pleisters en de zamenstellingen van honderderlei zelfstandigheden dingen waren , welke wij thans op eenen veel eenvoudiger , en daardoor reeds op eenen veel verbeterden voet gebragt hebben.

Dit hier uiteen te zetten , zoude den lezer vermoeijen , en men moet derhalve dit hoofdstuk al-

hier als eene redding van de eer der oudere geneesheeren aanmerken, welke ik geloof aan dezelve schuldig te zijn.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Nog iets over de genezing der hoofdpijn in het algemeen.

§ 1.

De eerste regel, welken ik hier aan de hand geef, is die, om geene hoofdpijn gering te schatten, en niet reeds in den beginne te denken, dat zij wel weder van zelve zal overgaan, maar zich om de oorzaak te bekommeren, waaruit dezelve ontstaan kan zijn, hetwelk, na datgene wat hierover reeds is gezegd geworden, toch wel niet zeer moeilijk zal vallen (1).

§ 2.

Allernadeeligst is het toch van de algemeene middelen, welke ik straks zal aanvoeren, het een of ander te gebruiken, voor en aler men zich over-

(1) En wanneer alsdán de zachte huismiddelen niet baten willen, dan moet men zich aan eenen bekwamen geneesheer wenden.

tuigd heeft, welke soort van hoofdpijn het is, waarmede men is behebt.

Het minst van allen moet men aan diegenen gehoor verleenen, welke terstond eene aderlating als een onschadelijk middel aanraden. De aderlating kan eene hoofdpijn zoo zeer verergeren, dat dezelve naderhand in het geheel niet meer te verdrijven is.

Zij is, zoo als over het algemeen bij alle ziekten, bij de hoofdpijn slechts in enkele gevallen aan te wenden, waar eene ontsteking of reeds bestaat, of staat te vreezen (26).

§ 3.

Het is met afleidende middelen hetzelfde geval, zoo als met zweetmiddelen, waarvan bij hoofdpijn zoo veelvuldig misbruik gemaakt wordt.

Men kan het immers zelf gemakkelijk begrijpen, dat deze middelen, wanneer zij te onregten tijd gebruikt worden, voornamelijk bij aanhoudende hoofdpijnen, welke meestal uit deze of gene zwakheid haren oorsprong ontleenen, tot ongeneesbaarheid der smarten, waarvan men zoo gaarne bevrijd wilde zijn, aanleiding geven.

§ 4.

Alsdan is immers de mensch zijn eigen pijniger. Hier is niet de rede van hevige hoofdpijnen, welke op eens intreden, en waarvan in de behandeling van dezelve gezegd wordt, hoe men haar zoo schielijk

(26) Hierover moet alleen de werkelijke geneesheer beslissen.

mogelijk kan verhelpen. Elk gevoel van hoofdpijn echter, welke juist zonder hevigheid wordt gevoeld, die van eenen langwlijgen aard wordt en, zoo te zeggen, eene zich vastzettende en aanhoudende kwaal schijnt te worden, moet men niet zonder onderzoek behandelen, zich niet van elke, vooral niet van hevig werkende of *heroïke* middelen bedienen.

Eenig geduld en eenige oplettendheid op datgene, wat vroeger in alles is aangevoerd geworden, zal ons op den grondoorzaak van derzelve ontstaan brengen, en alsdan kan men de genezing daarop bouwen.

§ 5.

Ik moet hier van het wasschen met koud water gewag maken.

Bij het streven van het inwendige ligchaam, om alles, wat van buiten tot deszelfs verwoesting werkt, vruchteloos te maken, wordt het spreekwoord zoo dikwijls bevestigd: dat de gewoonte tot eene andere natuur wordt. Zoo gaat het ook met het koude water, tot verdrijving van hoofdpijn.

Hij, die van zijne jeugd af daarmede behandeld werd, en wiens gestel sterk genoeg was, dit van buiten aangewende middel te verduren — voor hem is zulks zeer weldadig en hij zoude voorzeker tot zijn nadeel handelen, zoo hij zulks achterliet.

Wie toch zoude kunnen zeggen, hoe vele kinderen er gestorven zijn, en nog dagelijks sterven door proefnemingen, om hen aan het koude water te gewennen?

§ 6.

Warmte is toch zeker het wezenlijkste *agens* (de

werkkracht) tot den groei des ligchaams van den mensch ; derhalve is gematigde warmte , alsmede het laauwarme water het geschiktste tot wasschen van het hoofd.

Het zoude derhalve eene groote dwaasheid zijn , in alle gevallen de hoofdpijn door het wasschen met koud water te willen verdrijven. Mij zijn wel enkele gevallen bekend , waar het gestel sterk genoeg was , om het nadeelige van dit meestentijd onjuist aangewende middel tegen te kunnen werken , en door de daardoor veroorzaakte natuurhulp (inspanning) de hoofdpijn te verdrijven ; maar hoe vele ziekten ontstonden uit zulk eene behandeling !

§ 7.

Even zoo zeer is het veelvuldig gebruik der spiritueuse vloeistoffen af te raden ; in plaats dat dezelve versterken , verzwakken zij veeleer eindelijk het hoofd , en hij , die dagelijks zich het hoofd met franschen brandewijn of eau de cologne wilde wasschen , zoude zekerlijk de uitwaseming en den groei der haren stremmen , ja veelligt zouden op den duur hem alle haren uitvallen.

§ 8.

Bij zeer hardnekkige hoofdpijnen , waar noch de zieke , noch de arts de oorzaken derzelve kan opsporen , — waar alle regelen der kunst schipbreuk schijnen te lijden , en eene inwendige ons onbekende oorzaak de hoofdpijn voortbrengt , is het den arts en den kranke wel aan te raden , als zij tot *empirische* mid-

delen , dat wil zeggen , dezulke , welke reeds in een of ander geval eene genezende kracht getoond hebben , hunne toevlugt nemen ; want ligtelijk zoude een dezer middelen de gewenschte uitwerking kunnen hebben : echter mag men deze behandeling niet aanwenden , waar men de oorzaken kent.

DERDE HOOFDSTUK.

Over de genezing der onderscheidene soorten van hoofdpijnen , na de ontdekking van derzelve oorzaken.

A.

Van de hoofdpijnen , waarbij het bloed naar het hoofd dringt.

§ 1.

Wanneer men na het afgehandelde overtuigd is , dat de masse des bloeds in het hoofd al te zeer vermeerderd is , of dat dit in het geheele ligchaam het geval is , en het hoofd , als het toevallig zwakker gedeelte , de meerdere smarten daarvan gevoelt ; of wjl in andere deelen het bloed ontbreekt , en zich naar het hoofd verplaatst heeft , zoo moet men op tweederlei gevallen bedacht zijn.

§ 2.

In het eerste geval, wanneer de hoofdpijn met hevigheid intreedt, het gezicht rood is, de oogen rood en ontstoken zijn, en eene ontsteking van het geheele bloed te vreezen is, moet zekerlijk eene aderlating aangewend worden, welke men echter, zoo mogelijk, niet zonder eene voorafgaande raadpleging met eenen geneesheer in het werk stellen moet; want men voert niet zelden het beste levenssap uit het ligchaam. Doch wanneer al deze kenteekenen in beduidende sterkte aanwezig zijn; wanneer de polsslag in alle deelen van het ligchaam, en in het hoofd bezwaarlijk gevoeld wordt; wanneer handen en voeten daarbij heet zijn, zoo mag men, in geval er geen doctor bij de hand is, tot eene matige aderlating zijne toevlugt nemen.

§ 3.

Zijn echter bij zulk eenen aanval van hoofdpijn de voeten koud, is er verstopping van den onderbuik aanwezig, zoo zoude eene aderlating zeer kwade gevolgen na zich slepen.

Men neme alsdan vooreerst een aftreksel van kamillen, welke gewoonlijk in elke huishouding voorhanden zijn; in geval echter dezelve mogten ontbreken, zoo gebruike men een afkooksel van havergort, waarbij alsdan wat veel keukenzout, ongeveer een halve eetlepel vol, gevoegd moet worden.

Waar eene apotheek voorhanden is, neme men het voorschrift n°. 1. Te zelfden tijd is het ook zeer dienstig, om een laauwwarm voetbad, waarin eene goede handvol zout gedaan wordt, te gebruiken.

Om de voeten legge men een sterk zuurdeesem , hetwelk men bereid heeft uit eenen lepel vol mostaardpoeder en twee lepels vol roggemeel, met zooveel sterken azijn aangemengd , dat er een dik deeg uit ontstaat , hetwelk geschikt is , om als eene weeke pleister op de huid aangelegd te worden. Dit wordt nu op linnen als eene dikke zalf uitgestreken , met linnen weder toegedekt , aldus onder de voetzolen aangelegd en met een windsel om den voet bevestigd , alwaar het alsdan binnen weinige uren de voeten warm maakt , het evenwigt van het bloed in het ligchaam herstelt , en het hoofd op eene schier verwonderlijke wijze van deszelfs pijn bevrijdt.

Bij deze gelegenheid breng ik onder het oog , dat dit middel voor alle soorten van hoofdpijn dienstig is , en dat hetzelfde , op deze wijze gebruikt , de huid niet rood maakt , noch blaren trekt , zelfs bij hoofdpijn uit zwakte ontstaan , door deszelfs zachten prikkel , een versterkingsmiddel oplevert , bij het gebrek van aanhoudende koude voeten echter , hetwelk gewoonlijk met hoofdpijn vergezeld gaat , telkens het voordeel verwekt , van niet alleen terstond warme voeten aan te brengen , maar die ook voor de toekomst te behouden.

§ 4.

Men bediene zich alsdan van een purgeermiddel. Men kan , in geval van nood , te dien einde alleen senebladen nemen , die men met kokend water aftrekt en als thee drinkt , met bijvoeging van een weinigje siroop.

Die eene apotheek in zijne nabijheid heeft, late het purgeermiddel n°. 2, a, vervaardigen. Het kan voor een sterk mensch op eens genomen worden. Iemand van een meer zwak gestel geeft men eerst de helft, en wanneer het in een paar uren nog niet gewerkt heeft, alsdan de andere helft (27).

Het drinken zij zuurachtig, ten welken einde ik het sap n°. 3, a, voorslaag (28).

Men gebruike dit echter niet, wanneer men een purgeermiddel heeft ingenomen, of voordat dit deszelfs werking gedaen heeft. Tot nadrinken van hetzelfde gebruikt men een afkooksel van eene hand vol althae-bladen of witte maluwe (fol. Malv.), welk afkooksel slechts laauwarm gedronken wordt.

§ 5.

De behandeling bij deze soort van hoofdpijn zij verkoelend, en de lijder houde zich in geen te warm vertrek op. Het hoofd kan met omslagen, in gelijke deelen azijn en water nat gemaakt, omwonden worden. Ook amoniakzout, in water opgelost, is tot dit doeleinde goed. De omslagen moeten niet warm, maar ook niet erg verkoelend zijn. Ik heb mij ook met een goed gevolg van de loodmiddelen bediend. Men zie het voorschrift n°. 4 (29).

(27) Voor teedere gestalten is de mixtuur n°. 2, a, zeer werkzaam en aan te bevelen.

(28) Ook een theelepeltje vol van het poeder n°. 3, b, in water opgelost en gedronken, is even aangenaam van smaak, als doelmatig voor het gebruik.

(29) Deze soorten van omslagen zijn wel niet algemeen en in elk

Het diëet zij ligt: groenten, havergortsoep, watersoepen en andere watergeregten, enz. Al wat verhittend is moet vermeden worden. Men moet echter ook daarop letten, welke leefwijze de patiënt voorheen geleid heeft; ofschoon bij deze soorten van hoofdpijnen, welke aan eene ontsteking grenzen, weinige dagen beslissend zijn, en deze immers wel bloot met een geheel veranderd diëet te weeg gebragt kunnen worden.

§ 6.

Wanneer echter bij zulk eene soort van hoofdpijn vooraf, door prikkelende middelen, eene zoo hevige ontsteking ontstaan is, dat ijlhoofdig spreken zich vertoont, zoo heb ik mij van omslagen eener oplossing van amoniakzout in koud water over het geheele ligchaam bediend, ook den patiënt in een koud bad laten zetten.

Dit echter is niet raadzaam, om zonder voorkennis van eenen geneesheer aan te wenden.

Zoodra op de gezegde middelen verslapping of ontspanning volgt, dan moet men weder tot versterkende middelen overgaan (30).

geval aan te bevelen. Daarentegen eerder een aftreksel van wijnruit (Herb. Ruth.) en salie (Herb. Salv.) met azijn gemengd.

(30) Het is over het algemeen het raadzaamste, zoo dadelijk bij den aanvang van hoofdpijn, uit aandrang van het bloed naar het hoofd ontstaan, eenen werkelijk goeden doctor, wanneer het eenigzins mogelijk is, om raad en hulp te verzoeken. — De in § 6 geschilderde sytomen zijn voorzeker niet geschikt, om door eenen leek behandeld te worden, nog minder *pro* en *contra*, nu verzwakende en verkoelende, en dan weder versterkende middelen aan te wenden.

B.

*Van de hoofdpijn, welke wij slijmhoofdpijn
genoemd hebben.*

§ 1.

Deze slijmhoofdpijn, waarvan wij boven reeds eenige malen gewag gemaakt hebben, is van eene geaardheid, dat het zeer noodzakelijk is, om aan dezelve meer oplettendheid te schenken.

Somtijds is zij het gevolg eener altyddurende verkoudheid, welke verkoudheid in dit geval door eene gewone plaatselijke verzwakking van den neus en het de voorhoofdsholten inwendig omkleedend vlies (slijmvlies) ontstaat. Wanneer dit teeken daarbij is, zoo heb ik, gelijk over het algemeen bij alle hoofdpijnen, waar ik van eene zekere verzwakking of zwakte stellig overtuigd was, mij steeds met vrucht van opium bediend. Ik dien hetzelfde alsdan gewoonlijk toe, zoo als in het voorschrift n°. 5 medegedeeld wordt (31).

(31) a. Waarom altijd opium? Is dit ook op elke plaats en ten allen tijde te bekomen? Is hetzelfde bij elk gestel, en bij elke omstandigheid aan te wenden? Neen! Eene vlierthee met een weinig honig en azijn is onschadelijk en hulpaanbrengend. — De wasem van sterk (frisch) vlierbloemen-aftreksel, door middel van een' omgekeerden trechter, zoo als men dien tot het doorstorten van drooge waren, meel b. v., gewoon is te gebruiken, in den neus te laten intrekken, is werkzaam; eveneens een aftreksel van gelijke deelen van tijm- en majoraankruid (krachtig en versch); welke aftreksels echter zeer sterk moeten zijn, en waarvan men de zich uit dezelve ontwikkelende dampen veelmalen in den neus laat optrekken.

§ 2.

Daarenboven laat ik het hoofd met het geestrijk vocht, volgens het voorschrift n°. 6 vervaardigd, wasschen, dat wil zeggen, niet geheel in hetzelfde baden, maar met ongeveer ruim eenen halven eetlepel vol het hoofd inwrijven.

Wanneer reeds met deze hoofdpijn verstoppingen verbonden zijn, of door het gebruik des opiums te weeg gebragt worden, zoo laat ik des avonds een paar kopjes vol van een aftreksel van goede senebladen, met eenen lepel vol siroop gemengd, gebruiken, of ik laat de pillen n°. 7 innemen.

Deze hebben het voordeel, dat zij tevens versterkende zijn.

§ 3.

Wanneer bij deze soort van hoofdpijn eene aanvulling van slijm in de maag, of, in weêrwil der gebruikte middelen, een steeds wederkeerend braken zich vertoont, hetwelk zich niet zelden met deze

Is er eene apotheek in de nabijheid, zoo bevelen zich onderstaande druppelen aan:

R_o. Tinct. Cinnamom. aether. dr. II.
Spir. Acetico-alth. dr. I.
Ol. Ment. pip. gutt. X.

M. S. Alle half uur 10—15 druppelen op suiker gedruppeld in te nemen.

b. In plaats van de Eccardsche opium-tinctuur, die thans gewis slechts op zeer enkele plaatsen meer officiëel is, neme men den Vinum Opii fort. of den Vinum Opii aromatici (laudan. liquid. Sydenh.) van 3—5—8 druppelen, naar gelang van ouderdom en omstandigheden.

hoofdpijn verbindt, alsdan is dit een dier weinige gevallen, waarin ik een braakmiddel dienstig oordeel. In zulk een geval dien ik het voorschrift n°. 8 toe.

Ik heb daardoor hoofdpijnen volkomen zien verdwijnen, en wanneer naderhand doelmatig versterkende middelen gebruikt werden, zoo kwamen zij ook niet terug.

Deze soort van hoofdpijn heb ik dikwijls zoo regelmatig aangetroffen, dat zij telkens des namiddags na het eten verscheen, des nachts weinig rust schonk, en tegen den morgentijd met braken overging, tot dat zij gelijk eene koorts-*paroxisme* terug keerde.

Hier verleende een braakmiddel telkens ten minste voor langen tijd hulp, en had zulks volledig gedaan, wanneer de lijder zich het veel drinken had willen afwennen, hetwelk, daar de drank in conjacq en rum bestond, aan de maag voor en na weder eene verlamming en daardoor ophooping van slijm berokkende, welke dan naderhand door den prikkel eens braakmiddels weder verdreven werd.

§ 4.

Na het gebruik des braakmiddels bij zulk eene hoofdpijn, die met verhitting of aandrang des bloeds is verbonden, aangewend te hebben, doet het opium, in de tinctuur geheel zuiver ingenomen, van 4—6 droppen alle twee uren, zeer goede diensten. Zie n°. 9 (32).

(32) Hier in dit geval zal het wel het raadzaamste zijn, in plaats

§ 5.

Aangezien er echter gestellen zijn , welke het opium niet verdragen kunnen , maar terstond na het gebruiken daarvan weder neiging tot braken bespeuren , zoo neem ik alsdan , in plaats van hetzelfde , de kamfer , die ik in vele gevallen gevonden heb bij hoofdpijn zeer belangrijke diensten te doen.

Ik geef dezelve vervolgens de vermenging van het voorschrift n°. 10 , a , b , welke vermenging , wanneer men verkiest , oud genoemd kan worden ; maar het valt ook niet te ontkennen , dat ook menigmaal oude vermengingen beter zijn , dan nieuwe.

§ 6.

Overigens moet de patiënt bij deze soort van hoofdpijnen een voedend diët houden. Hij moet zich , zoo hij kan , van eene matige hoeveelheid goeden wijn bedienen , en moet geene inspanning met het hoofd doen. Bij eene zittende leefwijze , waarbij men weinig beweging heeft , het onderlijf zeer gedrukt wordt , en men veel met het hoofd werkt , ontstaan deze pijnen veelvuldig.

van de opium-tinctuur , zich het volgende geneesmiddel te laten vervaardigen :

Rp. Aether Acetic. (siv. sulphuric.) dr. I.
Tinct Cinnamon dr. II.

M. S. 15—20 druppelen om 't uur , of om de twee uren , op suiker gedruppeld in te nemeu. Waar geene apotheek voorhanden is , neme men een kopje zeer sterke koffij zonder melk , met een weinig rum of wijn.

Hij, wiens beroep het niet gedooft, andere maatregelen te nemen; hij, die zich niet van zijnen lessenaar kan verwijderen, die gebruike ten minste de voorzorg, om staande te werken. Hij zal daardoor veel leniging bekomen en zich veel gemakkelijker gevoelen.

§ 7.

Ik heb eene soort van slijmhoofdpijn behandeld, welke met eene verstopping van den neus verbonden was. Wanneer deze lucht bekwam, was de hoofdpijn voorbij. Dit lucht bekomen geschiedde door het sterk uitsnuiten van een verhard stuk slijm, hetwelk echter dikwijls met een bloedverlies vergezeld ging.

Alsdan hield de hoofdpijn op, en liet zich op nieuw gevoelen, wanneer het slijm zich weder verhard had. Ik liet vlierbloemen in melk koken, en den damp daarvan in den neus trekken, en het slijm lostte zich alsdan zeer gemakkelijk.

Hierna liet ik het middel n°. 11 in den neus optrekken en dit eenige malen daags herhalen, en het toeval kwam niet weder (33).

§ 8.

Hoe langer deze hoofdpijn aan zich zelve overge-

(33) Dit middel is niet algemeen aan te bevelen; in plaats van hetzelfde, zal het onderstaande snuifwater zelden het doel missen:

℞. Bals. Vitae Hoffm. dr. β.

Aq. Rosar. Unc. II.

M. S. Snuifwater, dikwijls in den neus op te snuiven.

gelaten wordt, zoo veel te hardnekkiger is zij, zoo veel te meer verzwakt zij, en zoo veel te meer kwade gevolgen brengt zij te weeg.

C.

*Van de aanhoudende of zich vastgezet hebbende hoofdpijn,
en derzelver genezing.*

§ 1.

De aanhoudende hoofdpijn ontstaat dikwijls uit de even afgehandelde slijmhoofdpijn, wanneer zij aan zich zelve wordt overgelaten, en geene hulp daartegen aangewend wordt.

Doch zij is, zoo als boven reeds is aangetoond, schier immer met verzwakking van het geheele gestel verbonden. Men moet derhalve er op bedacht zijn, om ook het geheele gestel te verhelpen.

§ 2.

Arme personen, die zich niet anders dan de nooddriftigheden des levens, en somtijds deze nog niet eens, kunnen aanschaffen, zullen ten minste wel eenigen wijn bekomen kunnen van de meer gegoe-den, waarmede zij in eenigerhande betrekking staan, om daardoor de verlorene gezondheid van eenen armen medemensch te herstellen. Vleeschsoepen kunnen zij zich uit beenderen met geringe kosten koken, en hoendereijeren (die week gekookt moeten worden), dit zoo krachtig voedsel, zijn immers ook in het grootste gedeelte van het jaar niet zoo duur. Bovendien bezitten wij thans overal ziekenhuizen voor de armen.

§ 3.

Wie hierin echter niet van anderen afhankelijk is, en wiens meer gelukkige omstandigheden de weldadigheid van zijnen evenmensch niet behoeft in te roepen, die gebruike eenen goeden wijn, voornamelijk echter Madera, welke de versterkendste van alle wijnen is. Hij gebruike sterke vleeschsoepen en vleesch, en bediene zich van laauwarme baden, toebereid uit de kruiden in het voorschrift n°. 12 opgegeven.

§ 4.

Als medicament make hij gebruik van opium (wanneer hij dit verdragen kan), volgens het recept n° 9. Daar velen echter dit middel niet verdragen kunnen, en ik zeer bijzonder heb opgemerkt, dat dit middel bij slapeloosheid dikwijls het voorgestelde doel mist, zoo neme men alsdan, in plaats van het opium recept, de kamfer mixtuur n°. 10 (34).

§ 5.

Wanneer deze hoofdpijn, zoo als dikwijls het geval is, door te vele ontlastingen ontstaat, dan is eene geringe opkomende verstopping juist niet als gevaarlijk te beschouwen. Wordt dezelve echter hardnekkig en vereischt zij hulpmiddelen, dan moet zij door lavementen verdreven worden, en ook deze moeten

(34) Ook in dit geval is het gewis raadzamer, de boven, bij Hoofdstuk III, A, § 6, noot 24, opgegevene druppels te gebruiken; of ook de druppen, in de noot 25 van § 4, B, medegedeeld; verder het middel no. 10, b, onder de lijst der medicamenten.

versterkende zijn. Men vindt te dien einde een voorschrift bij n°. 13 (35).

§ 6.

Uitwendig kan men met een goed gevolg van den spiritus, bij n°. 6 opgegeven, gebruik maken, maar ik verbind denzelven gaarne nog, voornamelijk, wanneer het geheele hoofd door de pijn is aangedaan, met eene met het poeder, bij n°. 14 opgegeven (36), doornaaide muts, welke ik dragen laat, en dāgelijks eenmaal met den genoemden spiritus laat insprengen.

Is het geheele hoofd niet door de pijn aangedaan, maar is zij slechts plaatselijk, zoo maakt men kleine kussens van het middel n°. 14 (37), en legt dezelve, vooraf warm gemaakt (want warmte is hier altijd op de aangedane plaatsen van dienst), op de pijnlijke plaats.

§ 7.

In deze aanhoudende en vastgezette hoofdpijn, die nimmer geheel wegblijft, maar slechts tusschen beiden gelenigd wordt, kan ik volstrekt niet tot spaansche vliegen, fontanellen of andere trekmiddelen raden.

(35) Dāár, waar men geene apotheek heeft, neemt men eenen goeden theelepels vol groene zeep, lost die in een bierglas vol warm regenwater op, voegt eenen lepel vol honig daarbij, en laat dit als lavement toedienen.

(36) Enkel vlier en kamillen, ook tijm- en majoraankruid.

(37) De in de vorige aanmerking aanbevolene ingrediēnten.

Het is waar, dat zij, die in zulke gevallen deze middelen hebben aangewend, voor eenen korten tijd vermindering van pijn ondervonden hebben, doch dezelve is telkens erger en met meerdere hardnekkigheid terug gekomen, en eindelijk hebben die middelen volstrekt geene werking meer gedaan, en dus geene leniging meer aangebragt.

§ 8.

Van alle olieachtige zalven, zelfs van de vlugste, heb ik ook geene zoo beduidende werking gezien, als van spiritueuse inwrijvingen (38).

D.

Van de krampachtige hoofdpijn en derzelver genezing.

§ 1.

Hoofdpijn gaat niet zelden met kramp vergezeld. Dikwijls is dezelve zoo sterk, dat zij de hoofdpijn zijwaarts heen- en wedertrekt; zij heeft invloed en werking op de oogen, ja op de spieren van het gezicht.

(38) De azijn, dien men eenige dagen op wijnruit (*Herb. Ruthae*), welke versch gedroogd, en dus niet oud moet zijn, getrokken heeft, toont zich zeer werkzaam te zijn, vooral in verbinding met azijn-aethergeest, b. v.

℞. Acet. Ruthae. unc. I.
Spir. acetic. aether III.

In het voorhoofd, in de slapen en in den nek in te wrijven, en ook dikwijls hieraan te ruiken.

§ 2.

Somwijlen bestaat de geheele hoofdpijn slechts in eene pijn in de wang, of in een' der slapen, of aan de zijde van het oor, soms komt ook eene kramp in het kakebeen er bij.

§ 3.

Deze hoofdpijn is hoofdzakelijk eene kwaal van vrouwen, die aan gebreken in de baarmoeder lijden, en vraagt men naauwkeurig na, dan ontdekt de arts weldra de oorzaak.

Eene vrouw dient nimmer jegens haren geneesheer terughoudende te zijn, nooit hem iets te verbergen, of eene ontijdige schaamachtigheid te laten blijken. Gezondheid is de eerste en voornaamste zorg, waarvoor de mensch te waken heeft, om overeenkomstig het bepaalde doel het leven te genieten.

Voornamelijk echter moesten vrouwen nimmer aan den geneesheer de aanwezigheid van den witten vloed, bijaldien zij daaraan lijden, verhelen. In onze tegenwoordige tijden en betrekkingen is deze ziekte zulk eene onschuldige zaak, dat zich geene dame behoeft te ontzien, wanneer zij eene ziekte bekomt, die maar al te dikwijls aan de opvoeding of aan omstandigheden, waarin men geplaatst was, is te wijten.

§ 4.

Zeer dikwijls is dit de grond van vele hardnekkige hoofdpijnen, en daar dat gebrek uit zwakte ontstaat, zoo verwijst ik den lezer naar mijn grooter werk over dat onderwerp.

§ 5.

Ik bepaal mij hier bij hoofdpijn, welke met kramp verbonden is, of wel geheel uit dezelve bestaat. Het draaijend, trekkend gevoel van dezelve zal een ieder, die hier mede geteisterd is, gemakkelijk opmerken. Het heulsap heb ik hier in n°. 15, met kamfer verbonden, als een nuttig medicament voorgeschreven (39).

Ook uitwendig heb ik van inwrijvingen met heulsap (opium) eene gewenschte werking gezien. Men zal bij n°. 16, a, kunnen zien, hoe ik hetzelfde laa gebruiken.

§ 6.

Bij kramphoofdpijnen, die door gal ontstaan, heeft mij ook de kamfermelk, n°. 10, a, goede diensten bewezen; bij daarmede verbundene verstoppingen heb ik de pillen, volgens het voorschift van n°. 7, er bij laten gebruiken.

Hoofdpijn, door aanwezigheid van wormen oorspronkelijk, verdwijnt van zelve, zoodra de wormen afgedreven zijn, en daar er — wanneer wormen zoo zeer

(39) a. Verkiest men toch opium aan te wenden, zoo diene men toe dáár, waar het in de apotheek te bekomen is:

℞ Spir. Acetico Aether. dr. III.
 Camphor gr. V.
 Laud. liquid. syd. gutt. XX.

Alle 2—3 uren 15—20 druppelen op suiker gedruppeld te nemen.

b. Eene betere vermenging is in de lijst der Recepten onder n°. 16, b, bijgevoegd. Het slijm (mucilago) van lijnzaad doet immers de haren aan elkander kleven.

de overhand nemen — steeds een verzwakte toestand van het gestel aanwezig is, zoo moet ook volgens dezelfde beginsels gehandeld worden, als bij de genezing daarvan.

Ik kan het niet ontkennen, dat ik de sublimaat in de zwakke verbinding met heulsap, volgens het voorschrift n°. 17, uiterst werkzaam tot verdelging van wormen gevonden heb (40).

§ 7.

Wanneer echter de hoofdpijnen van zulke oogenschijnlijke oorzaken ontstaan, zoo moet men dezelve als hoofdziekten gadeslaan en behartigen, en dit uiteen te zetten, zoude veel te breedvoerig voor het bestek en het doel van dit werkje zijn.

E.

Van de genezing der jichtige hoofdpijn.

§ 1.

Rheumatieke of vloeijende hoofdpijnen zijn diegene, welke het menigvuldigst aangetroffen worden, en deze hoofdpijnen zijn het, aan welke men de meeste opletendheid schenken moet.

Want daar zij steeds een verzwakt gestel, en te

(40) Het is noodig, tegen dit voorschrift te waarschuwen, althans aan te raden, om hoogst voorzigtig met hetzelfde te zijn; slechts een bevoegd geneesheer diende met dit middel, en wel naar bevind van zaken, te handelen.

vens eene aanmerkelijke verzwakking der deelen van het hoofd, die door de pijn worden aangedaan, te kennen geven, zoo geven zij tot onderscheidene soorten van aanhoudende of zich vastzettende hoofdpijnen aanleiding.

Wanneer er geene zwakte aanwezig is, dan zal de natuur, zoo als zij de verkoudheden en zoo vele aanvallen van anderen aard verdrijft, ook deze verdrijven.

§ 2.

De vloeijende hoofdpijnen moeten dikwijls tot de eerste soort, tot de onstekingachtige hoofdpijn gerangschikt worden, en dan wijzen wij dezelve naar hare eigene plaats heen.

Of zij moeten onder de koude soort, uit zwakheid ontstaan, gerangschikt worden, en alsdan vereischen dezelve een goed diët, en het gebruik der middelen tegen hoofdpijn uit zwakte.

Doch wij moeten hier tevens doen opmerken, dat deze hoofdpijn, wanneer dezelve zoo gevoelig ten aanzien der aanraking is, wanneer de patiënt derhalve het wasschen of inwrijven aan de pijnlijke plaatsen niet verdragen kan, op eene andere wijze, een uitwendig hulpmiddel vereischt.

Dit bestaat in damp en rook. Bij zeer hardnekkige rheumatische hoofdpijnen hebben dampbaden van vlier en kamillen, somwijlen, en tusschenbeiden ook het be-rooken met barnsteen, uitmuntende diensten bewezen.

Is echter de vloed van dien aard, dat dezelve wassen kan verdragen, dan heb ik met amoniakgeest (*Ammonia liquida*), met water verdund, veel meer uitgerigt.

Ook heb ik mij bij deze hoofdpijn van zwavelaether bediend, en deze tot 12 druppelen afwisselend met de opium-tinctuur, volgens n°. 9, met vrucht laten gebruiken. Men zie n°. 18 (41).

§ 4.

Ik kan niet voorbij aan te merken, dat men met de in de vorige § vermelde dampbaden zeer omzigtig te werk moet gaan; dat ik, in den loop mijner geneeskundige ervaringen, slechts zelden goede werkingen daarvan gezien heb; dat ik meermalen heb opgemerkt, dat zij aandrang van bloed naar het hoofd verwekken, en dikwijls de hitte en de smart vermeerderd hebben. Hetzelfde heb ik met de rookmiddelen ondervonden.

Wie dus zelf proeven verkiest in het werk te stellen, die lette wel op, hoe hem dezelve bekomen, en is het gevoel daarvan den eersten en tweeden keer onaangenaam, zoo houde men daarmede op.

Geheel verwerpen kan ik ze echter niet, daar zij somwijlen geholpen hebben, en men bij eene hardnekkige kwaal, waarvan men den grond niet opsporen

(41) Waar eene apotheek in de nabijheid is, kan men zich 1 onc. (medicinaal) geest van *Minderer* (Acet. Ammon. liq.) halen laten, en hiervan alle uur een theelepeltje vol, met een kop sterke vlierthee vermengd, innemen; of ook:

℞	Spirit. Minderer unc.	l.
	— nitri dnlc. dr.	l.
	Aq. flor. Sambuc. unc.	VII.
	Syr. simplic.	℞.

Alle uur een lepel vol.

kan , niet te veel middelen kan hebben , om zich daarvan te trachten te bevrijden.

F.

Van de geneezing der hoofdpijn , door venerisch gift ontstaan.

§ 1.

Hier is de sublimaat , met opium doelmatig verbonden , van alle medicamenten het werkzaamste.

§ 2.

Hevig stekende pijnen , voornamelijk beenderenpijn , aan plaatsen des hoofds zijn , wanneer venerische kwalen zijn voorafgegaan , zeer waarschijnlijk overblijfsels van het venerisch vergift of zelfs voor terug gebleven en vastgezet kwik.

Men neme de druppen no. 19 , en wassche met het water no. 20. Beide zullen voorzeker niet eene goede uitwerking missen , en zoo er een middel in staat is te kunnen helpen , dan is het ongetwijfeld dit. Ook heb ik zeer veel nut van de pleister no. 21 gezien , die ik op de plaatsen , welke zeer pijnlijk waren , liet aanleggen.

§ 3.

Bij deze handelwijze der venerische hoofdpijn wordt er verder volstrekt geen diët vereischt ; want men moet het ligchaam in kracht houden en kracht zoeken bij te brengen , om te kunnen medewerken , dat de kwaal verdreven worde. Het eenigste ,

waarvoor men zich te hoeden heeft, is varkensvleesch, schaapvleesch, sterke zuren en hevig zamentrekkende spijzen, en ook voor het te veel gebruiken van melk, daar deze laatste het medicament in deszelfs werking verzwakt.

Voornamelijk heb ik de opmerking gedaan, dat het zuur des citroensaps, in de vermenging der punch of op sommige spijzen, steeds bij de lijders, die dit overigens zoo heilzaam geneesmiddel gebruiken, de pijnen verergeren.

Het heulsap, volgens het voorschrift no. 9, heeft dit echter steeds weder weggenomen; doch wie geen opium verdragen kan, die neme het poeder no. 22 (42).

G.

Van de genezing der bedwelmende hoofdpijn.

§ 1.

Het is natuurlijk, dat men in de eerste plaats al de oorzaken van deze hoofdpijn, die toch gewoonlijk buiten den mensch te zoeken zijn, verwijderen moet, wanneer men zijn' patiënt van de kwaal genezen wil.

(42) Hier herinner ik eens vooral nog aan de vermaning, bij de II Afd., Hoofdst. VI, § 17, gegeven, om zich bij deze soort van hoofdpijn tijdig aan eenen bekwamen geneesheer te wenden (*semper periculum in mora!*). De willekeurige aanwending der onder de opgegevene nummers aangeradene mercuriale geneesmiddelen is geenszins algemeen op te volgen.

§ 2.

Van kagchel-uitwaseming of kolendamp is hier immers niet de rede. Beide zijn oorzaken, welke men buitendien terstond uit den weg ruimt. Waar echter dompige vertrekken daarvan de schuld zijn, daar verwijdere men den patiënt uit dezelve en doe hem in een ander en luchtiger vertrek brengen.

Dáár, waar bloemen en vooral sterkkriekende zich bevinden, voornamelijk, wanneer dit in een slaapvertrek het geval is, late men, bij den geringsten aanval van pijn in het hoofd, deze door hare uitwasemingen schadelijke stoffen dadelijk van daar wegruimen; alsdan geve men acht, of de hoofdpijn niet reeds door dezen maatregel verdwijnt. Is er echter eene andere wel bekende oorzaak voorhanden, dan behoeft men niet zulk eene angstige naauwgezetheid voor de zich in het vertrek bevindende bloemen te hebben.

§ 3.

Tot wegneming van bedwelmende hoofdpijn heb ik, in welk geval dan ook, steeds het gebruik van zwavelaether, 12—16 droppen, op een stukje broodsuiker gedroppeld, 3—4 malen daags in te nemen, bevonden, als inwendig geneesmiddel goede diensten te doen.

Doch ook uitwendig aangewend, doet het eene goede uitwerking, wanneer het maar niet te hevig gebruikt wordt. Ongeveer eene drachma of een weinigje meer, sterk en zeer op het hoofd ingewreven, heeft meest immer binnen weinige oogenblikken een gewenscht gevolg.

De mensch komt als ware het oogenblikkelijk weder tot zich zelve, en zijne bedwelming is in katmte en bedaardheid herschapeu.

H.

Van de genezing der hoofdpijn, welke voor een gedeelte het gezicht aanhoudend inneemt, en van daar naar het hoofd terug werkt.

§ 1.

Ik heb boven van eene smart gesproken, welke somwijlen eenige deelen van het gezicht inneemt, in de wang, in den omtrek van een' der slapen, naar de zijde van het oor toe, zich bevindt.

Vele andere geneesheeren bekenneu, dat zij tegen deze hardnekkige hoofdpijn geene geneesmiddelen weten op te geven. Zij konden niet op de oorzaak van dezelve komen.

§ 2.

De eerste grondoorzaak van dezelve ligt waarschijnlijk in eene koude vating dezer deelen, welke op eenen tijd geschiedde, waarin het ligchaam zich juist in eenen toestand van verzwakking bevond.

Velen kunnen zich het begin dezer pijn op eenen tijd herinneren, wanneer zij door eene geweldige koude aan deze plaatsen aangetast waren. Er bleef eene doofheid over, welke daarna in pijn overging.

Men noemde deze pijn *scrophuleuse* scherpte.

Zij is niets anders, dan eene neiging der natuur, om deze als ware het gedooode plaats weder in leven en werking te brengen.

§ 3.

Hier moet men derhalve de natuur te hulp komen. Inwrijvingen van geestige vochten, van opium, voornamelijk van aether, doen veel goed. Men zij daarbij zeer oplettend op andere zwakten en toevallen des ligchaams, welke dikwijls invloed daarop hebben, en trachte deze te verdrijven, dan zal het met gene ook gelukken.

In deze gevallen zal het gebruik van zwavelaether, zoo wel uit- als inwendig, de beste diensten verrigten, en uitwendig verbindt men deze aetherische vloeistof met opium-tinctuur (vinum opii fort.) in gelijke deelen, om in de pijnlijke plaatsen in te wrijven.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de te gebruikene middelen, wanneer men niet in staat is, bepaalde oorzaken van de hoofdpijn op te geven.

§ 1.

Menigmaal drijft de hoofdpijn met de kunst en met

elk hulpmiddel den spot. Men mag zich ook nog zoo veel moeite geven, om op den grond der hoofdpijn te komen, men vindt er geen'. Men maakt gissing op eene oorzaak, en elk regelmatig daartegen aangewend middel mist het doel.

Menigmalen is bij overigens geheel gezonde ligchamen de pijn aanwezig, laat zich nu in het geheele hoofd, dan slechts in de eene helft van hetzelfde gevoelen, op een' anderen keer slechts op eene enkele plaats, en verdwijnt weder, eer men er om denkt, zoo geheel, alsof zij nimmer had bestaan.

§ 2.

Alsdan is eene inwendige onbekende oorzaak vorhanden, welke de ontstane pijn voor den dag brengt; in dit geval is het de steeds op de gezondheid des menschen werkende inwendige levenskracht van het *organisme*, welke haar weder verdrijft, en de ontstane wanorde doet eindigen. Verder strekt zich onze kennis daarvan niet uit, en de geneesheer, welke immers ook slechts een zwak mensch is, moet bekennen, dat, om hier zekerheid te erlangen en te geven, men meer dan mensch zijn moet.

§ 3.

In dit geval is het hem en iederen zieke veroorloofd, om tot elk middel zijne toevlugt te nemen, wat maar ooit in een dergelijk geval goede diensten bewezen heeft, wanneer het slechts niet regtstreeks met het gestel of de gezondheid strijdig is.

Wanneer het aangewende middel bij het eerste ge-

bruik echter in het doel faalt, of zelfs wel eene tegenovergestelde werking heeft, zoo is het ten minste niet raadzaam, zonder vooraf den arts daarom gevraagd te hebben, daarmede voort te varen.

§ 4.

Daarheen behooren allerhande soorten van rookmiddelen, zoo wel enkelvoudige als zamengestelde, hoofdbaden, omslagen, wasschen met koud of warm water, brandewijn, rhum, of aether.

§ 5.

Wijders de onderscheidene trekmiddelen, als spaansche vliegen, mostaardpleisters, zuurdeesem, fontanellen, enzv.; voorts de minerale magneet, de electriciteit, het galvanismus en koppen.

§ 6.

Het gebruik van den valeriaan-wortel, in den vorm van een aftreksel met kokend water, of als tinctuur met wijngeest bereid (natuurlijk, wat het gebruik betreft, bij kleinere hoeveelheden), of het poeder van dezen wortel, met andere doelmatige ingrediënten verbonden, in den vorm van pillen, geven onderscheidene geneesheeren als een goed geneesmiddel tegen hoofdpijn op. Ik ontken geenszins de krachten van dit in zoo vele opzigten zoo uitmuntend medicament, doch ik heb bij de menigvuldige klagten over hoofdpijn, die mij voorgekomen zijn, nimmer iemand getroffen, wien het in dit opzigt diensten bewezen heeft.

Ook kan men den valeriaan-wortel als poeder gebrui-

ken, en men begint met tien greinen daags, elken dag met zoo veel opklimmende, totdat men op twee drachma's gekomen is (43).

§ 7.

Intusschen kan ik niet aanraden, in dezen iets zonder eenen geneesheer te doen, die het ligchaam onderzoeken moet, of ook mogelijk, in andere opzigten, een dezer middelen voor het ligchaam nadeelig kan zijn.

§ 8.

Menigvuldig heb ik eene hoofdpijn opgemerkt, die enkel uit eene verzwakking der maag ontstond, waar zich eene oprisping met dezelve paarde, en die, na de het eerst geëindigde grovere spijsvertering, ongeveer twee tot drie uren na den maaltijd merkbaar werden.

Deze heb ik met de beide geneesmiddelen n°. 23 en 24 dikwijls zeer gelukkig verdreven.

Het laatste vooral beveel ik ten sterkste aan bij zwakte der maag over het algemeen, daar dezelve menigvuldig met hoofdpijn vergezeld gaat.

(43) Eene drachma heeft 60 greinen en komt volkomen overeen met $\frac{1}{4}$ lood oud gewigt.

VOORSCHRIFTEN

DER

MEDICAMENTEN, WELKE IN DIT WERK OP-
GEGEVEN EN AANGERADEN WORDEN.

N°. 1.

R_φ Herb. alth.

— fumar.

Flor. chamom. V. aa Manipulum unum.

Tartar. Emetic. grana octo

conc. optime misceantur c. Tart. Emet,

divide in duas partes a. e. q.

D. S. Eene portie voor een lavement in water te koken en alsdan eenen lepel vol olie daarbij te voegen.

N°. 2. a.

R_φ Folior. Sennae Alex unciam semissem

Infunde in aq. fervid. uncias duabes cola. adde

Sulph. Sodae drachm. quinque

Mannae elect. unciam semissem

M. D. S. Op eens laauwwarm in te nemen.

Of N°. 2. *b*.

℞ Elect. Senn. c. Pulp. unc. I.
 Acid. Tartar. . . dr. semiss.
 Aq. Cerasor. nigror unc. IV.
 Syr. Ribium . . unc. semiss.

M. S. Welsmakende buikopenende Mixtuur.
 Alle $\frac{3}{4}$ uur 2 eetlepels vol in te nemen, tot-
 dat er ontlasting volgt.

N°. 3. *a*.

℞ Syrup. Violarum uncias quatuor
 Acid. Sulphur. dil. drachmas tres.

M. d. S. Een lepel vol in een bierglas, gekookt
 in koud geworden regenwater, als een' gewonen laaf-
 drank te gebruiken.

Of N°. 3. *b*.

℞ Acid. Tartar. . Scrup. IV.
 Elaeosach. Citri. fort unc. II.

M. f. pulv.

S. Een goed theelepeltje vol, onder een bierglas
 met regenwater vermengd, en hiervan dikwijls naar
 goedvinden te drinken.

N°. 4.

℞ Extr. Saturn. unc. semiss.
 Aq. destillat. unc. VIII.

M. d. S. Hiermede doeken nat te maken en deze
 om het hoofd te leggen.

N°. 5.

℞ Aq. Cinnamomi unc. unam et dimid.
Tinct. Opii Eccard. (44) drachmas tres.

M. d. S. Alle 2 uren 12 druppen te nemen, met langzame opklimming tot 20 toe.

N°. 6.

℞ Ammon. liquid. unciam unam.
Spiritus Anthos uncias duas.
Aq. Menth. pip. spirit. uncias quatuor.

M. d. S. Met ongeveer eenen halven lepel vol het hoofd in te wrijven des morgens en des avonds.

N°. 7.

℞ Extract. Taraxac. drachmas duas.
Saponis Venet.
Pulv. Rad. Rhei mund. $\bar{a}a$ drachmam unam.
Gummi Galbani drachmam semiss.
Fellis Taurini inspiss. scrupulum unum.

M. f. Pilul. pond. gran. duor. adsperge.

C. Semine Lycopod. d.

S. Telkens des avonds bij het naar bed gaan 10 pillen in te nemen (45).

(44) Men zie na, wat hierover gezegd is in noot 24 en 25; terwijl men zich hier en vervolgens, in plaats van deze opium tinctuur, van de Vin. Opii Aromat (specerijachtige opiumwijn) zoude kunnen bedienen.

(45) Men kan ook met nut tot ontlasting het navolgende poeder toedienen:

℞ Tartr. Potassae. dr. I.
Pulv. rad. Rhei opt. gr. XV.
Elaeosachar. Foenic. dr. I.

M. f. pulv. div. talis n°. 4.

S. Des avonds bij het naar bed gaan een poeder in te nemen.

N°. 8.

℞ Tartari Emetici grana III.

Solve in

Aq. Cerasor nigr. unciis tribus.

Adde :

Oxymell. Seill. dr. III.

S. Alle kwartier een lepel vol in te nemen , tot dat er braking volgt.

N°. 9.

℞ Tinct. Opii Eccard. (46) drachmas tres.

D. S. Vier , zes , tot acht druppelen op suiker gedruppeld in te nemen.

N°. 10. a.

℞ Seminis Papav. alb. unciam unam.

fiat Emulsio . . . unciarum sex.

c. Aqua Flor. Tiliae

cola , et in colatura solve :

Camphorae grana decem.

Adde :

Syrupi Aurantiorum unciam unam.

M. d. S. Alle twee uren een tot twee eetlepels vol te gebruiken.

Of N°. 10. b.

℞ Camphorae Scrup. I.

Spir. Acetico Aether. dr. II.

Tinct. Croci . . dr. I.

M. S. Alle twee uren 25—30 druppelen met melisse aftreksel te nemen.

(46) Zie de aanmerking bij het voorschrift n°. 5.

N°. 11.

℞ Aq. dest. rad. Sassaparill. uncias quinque.
in hac solve:

Merc. sublimat corrosiv. grana duo.

M. d. S. In den neus op te snuiven, ongeveer een theelepeltje vol daags 5—6 maal (47).

N°. 12.

℞ Herb. Menth. crisp.

—— Menth. pip.

—— Meliss. aa. manipulos duos.

Flor. Chamom. Roman.

—— Sambuci aa manipulum unum.

Conc. m. d. S. Als een kruiden bad te gebruiken.

N°. 13.

℞ Radicis Graminis

—— Taraxaci aa. unciam unam.

Herb. Fumariae

—— Saponariae aa. manipulos quatuor.

Flor. Verbasci

—— Chamom. Roman. aa. manipulos duos.

Conc. misc. d. S. Hiervan eenen eetlepel vol op een lavement te gebruiken, na vooraf met water en een' lepel vol tarwezemelen gekookt te zijn.

(47) Dit middel is niet algemeen aan te bevelen. In de noot 31 bij B. § 1, Hoofdstuk drie der III^{de} Afdeeling, is insgelijks een onschadelijk en werkzaam snuifwater opgegeven.

N° 14.

℞ Flor. Sambuc. uncias tres.
fiat. pulvis d. S.

Dit poeder in eene muts te naaijen en het hoofd daarmede te bedekken.

N°. 15.

℞ Semin. Papaveris albi unciam unam.
fiat cum Aq. Flor. Tiliae Emulsio unciarum octo.
Adde et solve:

Camphor. grana decem.

Tinct. Opii Eccardi (48) drachmam semissem.

M. d. S. Alle twee uren een lepel vol, ook wel elk uur.

N°. 16. a.

℞ Mucilaginis Seminis Lini uncias tres.
Ammoniae liquidae unciam semissem.
Extr. Opii aquosi drachmas duas.

M. d. S. Het hoofd hiermede op de pijnlijk krampachtige plaatsen te wasschen.

Of N°. 16. b.

℞ Ammoniae liquidae unc. β.
Spir. Anthos unciam I.
Aceti Rutae dr. VI.
Tinct opii vinos. dr. I.

M. S. Gebruik als voren.

(48) Zie de aanmerking bij het voorschrift n°. 5.

N°. 17.

℞ Merc. sublimat. corros grana duo.

Solve in:

Aqua dést. Cinnam. unciis duabus.

Adde:

Tinct. opii Eccardi (49) drachmas tres.

M. d. S. Hiervan dagelijks 30, 40 tot 50 druppén driemaal daags te nemen.

N°. 18.

℞ Aeth. Sulphuric. drachmas tres.

D. S. Bij afwisseling met n°. 9 alle uur twaalf druppén te nemen.

N°. 19.

℞ Merc. sublimat. corros grana quatuor.

Solve in:

Aqua dést. Cinnam. uncia una et dimid.

M. d. S. Dertig druppén met water driemaal daags te nemen.

N°. 20.

℞ Merc. sublimat. corros grana octo.

Solve in:

Aquae dést commun. unciis decem.

Adde:

Extr. opii aquosi drachmas tres.

M. d. S. Hiermede de pijnlijke deelen te wasschen.

(49) Zie de aanmerking bij het voorschrift n°. 5.

N°. 21.

R_o Emplastr. Diachyl. c. Gumm. unciam unam.
 D. S. Op zeemleder gestreken op te leggen.

N°. 22.

R_o Camphorae grana decem.
 Sachari albi drachmas duas.
 Miscé opt. divid. in sex partes aequales.
 D. S. Alle twee uren een poeder te nemen.

N°. 23.

R_o Ammoniae liquidae unciam unam.
 Spir. anthos uncias tres.
 M. d. /

Ik heb dezen spiritus tot ruiken en opsnuiven door den neus bij hoofdpijn, voornamelijk bij uitwaseming der maag, zeer dienstig bevonden.

N°. 24.

R_o Tinct. Cinnamom. unciam semissem.
 Aquae Menth. pip. vinosae uncias tres.
 ——— Florum Sambuci uncias duas.
 Syrup Cort. Aurantior. unciam unam.
 M. d. S. Alle uur een lepel vol.

VOORSCHRIFTEN

Aan diegenen, welke gaarne zelve een eenvoudig, gemakkelijk te bereiden medicament wenschen te vervaardigen, en aan de zulken, die gaarne mogen weten, welke bestanddeelen de medicijn, die zij gebruiken moeten, heeft, meent de vertaler van vorenstaand werk geene ondienst te bewijzen, door de achter hetzelfde geplaatste Latijnsche recepten, in het Nederduitsch overgebracht, hier te laten volgen, waardoor ook een ieder, die een leek in de genees- en artsenijbereidkunde is, als met één' oogopslag de afzonderlijke deelen zoo wel als het geheel van elk voorschrift met deszelfs toebereiding zal kunnen zien.

2. Die het gebruik hiervan bij het Latijnsche voorschrift.

N. O. A.

Voorn. Alexandrijnsche zandsteen 4 ons (1)
(*) Dit is de naam van de zandsteen die in Alexandrië gevonden wordt.

VOORSCHRIFTEN

DER

MEDICAMENTEN, WELKE IN DIT WERK OP-
GEGEVEN EN AANGERADEN WORDEN.

N.º 1.

Neem : Althaekruid.

Aardrook.

Kamillenbloemen, van elk eene hand vol.

Braakwijnsteen 8 greinen.

De kruiden worden fijn gesneden en alsdan onder-
ling en met den braakwijnsteen vermengd, en daarna
in twee gelijke deelen verdeeld.

d.

S. Zie het gebruik hiervan bij het Latijnsche
voorschrift.

N.º 2, a.

Neem : Alexandrijnsche zenebladen $\frac{1}{2}$ ons (*).

(*) Het zal zelfs voor den leek wel nauwelijks behoeven aange-

Trek het met kokend regenwater af, en zijg, nadat het een half uurtje op een klein kooltje getrokken (*) heeft, het vocht door eenen lap, zoodat er overblijven 2 oncen.

Voeg hierbij:

Zwavelzure soda (wonderzout) 5 drachma's.

Uitgezochte (pijp) Manna $\frac{1}{2}$ ons.

Vermeng en maak het tot een drankje.

S. Zie het gebruik hiervan in het Latijnsche voorschrift.

Of N°. 2, b.

Neem: Zamengestelde conserf van
Senebladen met mergen 1 ons.

Wijnsteenzuur $\frac{1}{2}$ drachma.

Water van zwarte kersen 4 oncen.

Siroop van roode Aalbessen $\frac{1}{2}$ ons.

Vermeng het en maak het tot een drankje.

d.

S. Zie het gebruik in 't Latijnsche voorschrift.

N°. 3, a.

Neem: Siroop van violen 4 oncen.

Verdund zwavelzuur 3 drachma's.

Vermeng het naauwkeurig.

merkt te worden, dat met het *ons*, in dit en in de volgende voorschriften, geen van het Ned., maar van het medicinaal gewigt, derhalve van 12 op een medicinaal en 16 op een oud Trooisch pond (2 oude looden) bedoeld wordt.

(*) Mag echter volstrekt niet koken.

d.
S. Zie het gebruik bij het Latijnsche voorschrift.

Of N°. 3, b.

Neem: Wijnsteen zuur 4 scrupels.
Sterke citroenoliesuiker 2 oncen.
Vermeng het naauwkeurig tot een poeder.

d.
S. Zie het gebruik bij 't Latijnsche voorschrift.

N°. 4.

Neem: Zamengedrongen loodazijn,
(Loodextract) $\frac{1}{2}$ ons.
Overgehaald water 8 oncen.

Vermeng het naauwkeurig.
d.

S. Zie het gebruik in het Latijnsche voorschrift.

N°. 5.

Neem: Kancelwater $1\frac{1}{2}$ ons.
Opium-tinctuur van Eccard 3 drachma's.
Vermeng het naauwkeurig.

d.
S. Zie het gebruik in het Latijnsche voorschrift.

N°. 6.

Neem: Vloeiende ammonia 1 ons.
Geest van rozemarijn 2 oncen.
Pepermuntwater (geestig) 4 oncen.

Vermeng het naauwkeurig.

d.

S. Zie het gebruik in het Latijnsche voorschrift.

N°. 7.

Neem: Extract von hondstong 2 drachma's.

Venetiaansche zeep.

Poeder van beste (heel geschilde)

rabarber van elk 1 drachma.

Moederhars $\frac{1}{2}$ drachma.

Verdikte ossengal 1 scrupel.

Vermeng het nauwkeurig tot een deeg en maak daarvan pillen ter zwaarte van 2 greinen en omkleed en bestrooi dezelve met stuifmeel van Wolfsklaauw (Sem. Lycopod.).

S. Zie het gebruik bij het Latijnsche voorschrift.

N°. 8.

Neem: Braakwijnsteen 3 greinen.

Los dit door schudding op in

Water van zwarte kersen 3 oncen.

Voeg hierbij:

Azijnhoning van zeeajuin 3 drachma's.

d.

S. Zie het gebruik van dit braakmiddel bij het Latijnsche voorschrift.

N°. 9.

Neem: Opium-tinctuur van Eccard 3 drachma's.

d.

S. Zie het gebruik in het Latijnsche voorschrift.

N°. 10, a.

Neem: Wit zaad van papaverbollen 1 ons.

Stamp het kunstmatig met water van lindebloesem en maak het tot eene zaadmilk ter hoeveelheid van 6 oncen.

Meng hierin af:

Kamfer 10 greinen.

Voeg hierbij:

Siroop van oranjeschellen 1 ons.

d.

S. Zie het gebruik hiervan in 't Latijnsche voorschrift.

Of N°. 10, b.

Neem: Kamfer 1 scrupel.

Alcoholische azijnaether 2 drachma's

Tinctuur van saffraan 1 drachma.

Vermeng door oplossing de kamfer in de tinctuur.

d.

S. Zie het gebruik bij het Latijnsche voorschrift.

N°. 11.

Neem: Overgehaald water van

Sassaparillawortel 5 oncen.

Los hierin op:

Bijtend kwik-sublimaat 2 greinen.

d.

S. Zie het gebruik in het Latijnsche voorschrift.

N°. 12.

Neem: Kruizemunt.

Pepermuntkruid.

Citroenkruid (melisse) van elk 2 handen vol.

Roomsche kamillen.

Vlierbloemen van elk 1 hand vol.

De kruiden snijde men goed fijn en vermene men daarna naauwkeurig met de kamillen en de vlier.

d.

S. Zie het gebruik in het Latijnsche voorschrift.

N°. 13.

Neem: Graswortel (kweek).

Wortel van hondstong van elk 1 ons.

Aardrook.

Zeepkruid van elk 4 handen vol.

Toortskruid.

Roomsche kamillen van elk 2 handen vol.

De kruiden snijde men fijn en na onderling vermengd te zijn, vermene men dezelve met de kamillen.

d.

S. Zie het gebruik bij het Latijnsche voorschrift.

N°. 14.

Neem: Vlierbloemen 3 oncen.

Na gedroogd te zijn, stampe men dezelve tot poeder.

d.

S. Zie het gebruik bij het Latijnsche voorschrift.

N°. 15.

Neem: Wit papaverzaad 1 ons.

Stamp het kunstmatig met lindebloemenwater en maak het tot eene zaadmilk, ter hoeveelheid van 8 oncen.

Voeg hierbij en los in de zaadmilk op:

Kamfer 10 greinen.

Opium-tinctuur van Eccard $\frac{1}{2}$ drachma.

Siroop van oranjeschillen 1 ons.

d.

S. Zie het gebruik bij het Latijnsche voorschrift.

N°. 16.

Neem: Slijm van lijnzaad 3 oncen.

Vloeijende ammonia $\frac{1}{2}$ ons.

Waterachtig extract van opium 2 drachma's.

Vermeng het naauwkeurig.

d.

S. Zie het gebruik hiervan bij het Latijnsche voorschrift.

N°. 17.

Neem: Bijtend kwik-sublumaat 2 greinen.

Los het op in:

Kaneelwater 2 oncen.

Voeg er bij:

Opium-tinctuur van Eccard 3 drachma's.

d.

S. Zie het gebruik bij het Latijnsche voorschrift.

N°. 18.

Neem: Zwavelaether 3 drachma's.

d.

S. Zie het gebruik bij het Latijnsche voorschrift.

N°. 19.

Neem: Bijtend kwik-sublumaat 4 greinen.

Los het op in:

Kaneelwater $1\frac{1}{2}$ ons.

d.

S. Zie het gebruik bij het Latijnsche voorschrift.

N°. 20.

Neem: Bijtend kwik-sublimaat 8 greinen.

Los het op in:

Overgehaald water 10 oncen.

Voeg er bij:

Waterachtig extract van opium 3 drachma's.

d.

S. Zie het gebruik bij het Latijnsche voorschrift.

N°. 21.

Neem: Zamengestelde gompleister 1 ons.

d.

S. Zie het gebruik hiervan bij het Latijnsche voorschrift.

N°. 22.

Neem: Kamfer 10 greinen.

Witte suiker 2 drachma's.

Vermeng het naauwkeurig en verdeel het in 6 gelijke deelen.

d.

S. Zie het gebruik hiervan bij het Latijnsche voorschrift.

N°. 23.

Neem: Vloeijende ammonia 1 ons.

Geest van rosemarijn 3 oncen.

Vermeng het naauwkeurig.

d.

S. Zie het gebruik bij het Latijnsche voorschrift.

N°. 24.

Neem: Tinctuur van kaneel $\frac{1}{2}$ ons.

Wijnachtig pepermuntwater 3 oncen.

Vlierbloemenwater 2 oncen.

Siroop van oranjeschillen 1 ons.

Vermeng het nauwkeurig tot een drankje.

d.

S. Zie het gebruik hiervan bij het Latijnsche voorschrift.

VOORSCHRIFTEN,

TER BEREIDING VAN EENIGE IN DIT WERK,
EN NIET IN DE NEDERLANDSCHE APO-
THEEK VOORKOMENDE INGREDIËN-
TEN, TEN DIENSTE VOOR ART-
SENIJBEREIDERS.

Aq. Menth. pip. vinos seu spiritis.

℞ Herb. Menth. pip.

Spir. Vin. rectific. (55—60 proc. A.) āā libr.
unam et dimid.

Aq. Pluv. q. s.

Distill. libr. sex.

Aq. Cerasor Nigror.

℞ Ceras nigr. (cum semin) contus. ben. libr. IIJ.

Aq. pluvial q. s.

Destill. libr. viginti quatuor.

Tinct. cinnamom. aeth.

℞ Tinct. cinnamom. libr. J.

Aeth. Sulphuric. unc. i j.
m.

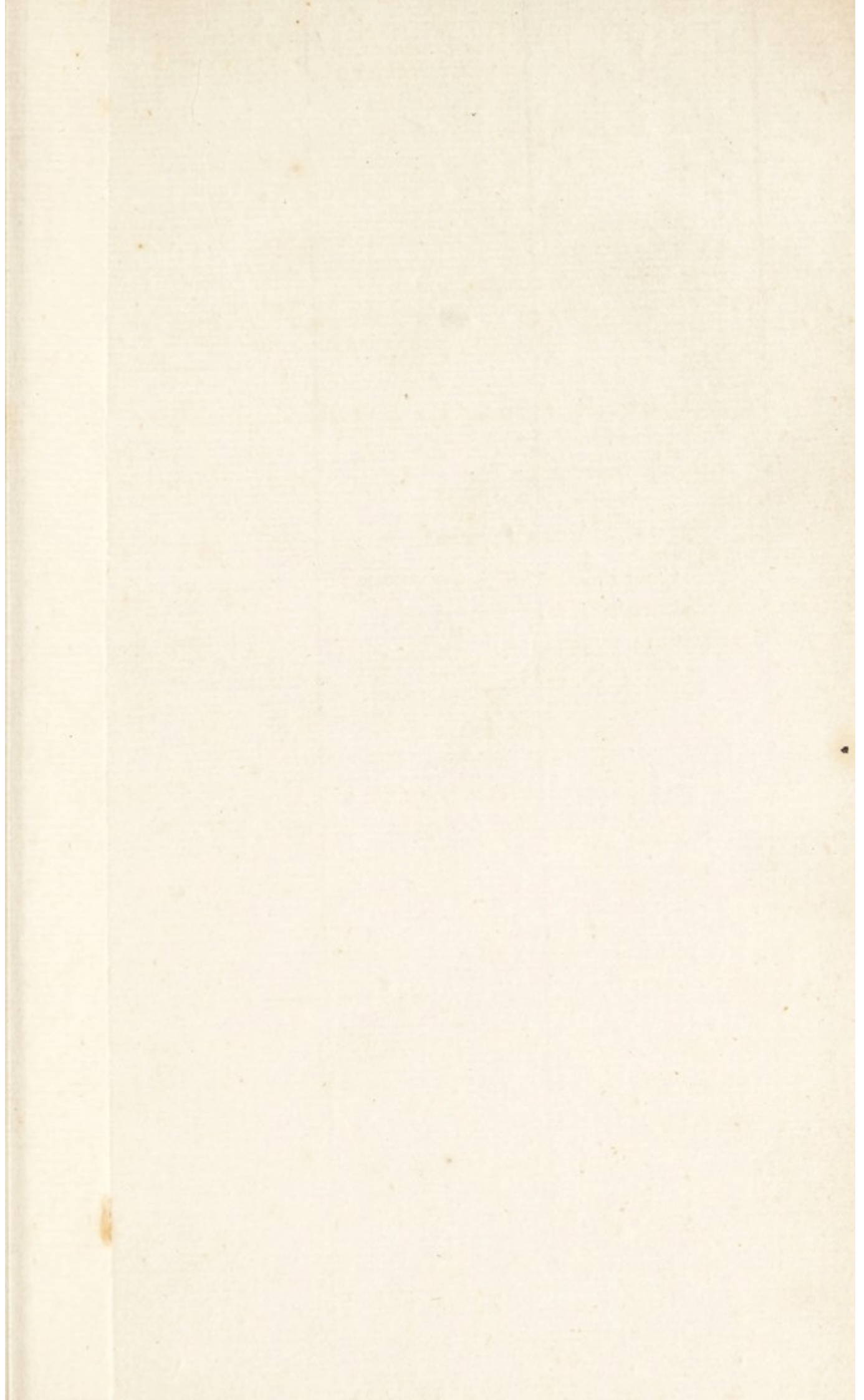
Spirit. Aether. acetic.

℞ Aeth. Acetic.
Spir. Vin. rect. (70 proc. A.) ana partes.
m.

Bals. Vitue Hoffm.

℞ Ol. Lavendul.
— Caryophill.
— Cinnamom.
— Citri
— Macis
— Majoran.
— Ruthae
— Nereol (Flor. Aurant.) āā scrup. unam.
Bals. Peruvian. drachm. i i j.
Spir. Vin. rect. (70 proc. A.) unc. dccem.
Digere per aliquot dies, et cola supr. lint.

Door eene onwillekeurige vergissing zijn de noten van
bladz. 39 tot en met 48 verkeerd geplaatst; men leze
daarvoor 20—25.

Bij den Drukker dezes is mede gedrukt :

VERHANDELING
OVER DE
DRONKENSCHAP
EN DERZELVER GEVOLGEN,
BENEVENS
VOORBEHOED- EN GENEESMIDDELEN
TEGEN DEZELVE,

DOOR
Dr. ROBERT MACNISH.

TWEEDE DRUK.

f 90 - 90.

M. VAN GEUN'S,
OVER HET
GEBRUIK EN MISBRUIK
VAN
STERKE DRANKEN,
BEWERKT TOT EEN
VOLKSBOEK

VOOR DEN
TEGENWOORDIGEN TIJD,
DOOR
O. G. HELDRING.

f » - 60.